ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

193

Ч. 11. ЛИСТОПА

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VI. Річник

ЧИСЛО 11 ЛИСТОПАД 1934

ПЕРШІ РАНЕНІ У. С. С. 1914 Р. В КАРПАТАХ.
Одна зі знимок з пропамятного альбому У. С. С., який появиться в найближчому часі у видавництві „Червона Калина“ з нагоди 20-ліття У. С. С.

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ

„СПІТЬ, ХЛОПЦІ, СПІТЬ"!

Листопадових, слотних днів
Пливе до мене тихий спів.
Цей спів на сон колише вас,
Що полягли в гарячий час
Листопадових Днів.

І жаль стає мені цих слів,
Що вам за зарево вогнів,
За ваші рани, кров і труд
На стоптані гроби падуть —
І жаль стає цих слів.

Припасти хочеться до стіп
Хреста, руками дерти гріб,
Кричати: »Хлопці, гей, вставать!«
»Будить живих, що дома сплять,
»Будити заревом вогнів
»Листопадових, Світлих Днів!«

Прелучанська міліція

Написав: *Ф. Коковський.*

Прелуки— це маленьке сільце в сяніцькому повіті. Живе в ньому небільше 400 душ українців. Від залізничої стації в Команчі відмежовує його річка Ослава та верх „Соколиска" — недалеко лежить село Репедь, Туринське, Душатин, Камянки. Та хоч як мале це село, його роля у визвольних змаганнях східної Лемківщини побіч Горішнього Вислока була чи ненайбільша, а витреваліість та завзяття прелуцьких селян та їх пароха о. Михайла Кріля, треба справді подивляти.

Кілька днів по першім листопада 1918 р. адміністратор парохії Горішнього Вислока, о. Панько Шпилька, скликав до Команчі збори громадян дооколичних сіл. Зійшлося багато людей, а о. Шпилька повідомив їх про розвал Австрії та опираючися на відомих 13 точках Вільсона, повчив їх, що кожний нарід бувшої австрійської монархії має право сам рішати, до якої держави хоче належати.

Збори рішили перебрати владу в Команчанській окрузі у свої руки. Головою округи вибрали вчителя у Вислоці, Грицька Судомира, але душею цілого руху був дійсно о. П. Шпилька. Збори рішили також зорґанізувати міліцію. Орґанізація цеї міліції була така: кожне село мало мати свою міліцію і свого команданта міліції, а як би була потреба, всі відділи мали лучитися разом.

На село Прелуки вибрали комендантом міліції Микиту Лукачика, австрійського підстаршину, а його помічником Степана Чуру. Взагалі рідня Чурів (три ґаздівства) виявила в цьому часі дуже велику діяльність, один з них бл. п. Федір Чура, наложив за справу головою, чимало їх скиталося довгий час по Чехословаччині.

По сформуванні міліції розброїли існуючі ще станиці австрійської жандармерії в Команчі та Щавнім і з того часу почалися сутички з польськими охотниками, що панциркою під'їздили аж до Команчі. Щоб оборонити себе від несподіваних наскоків противника, зірвала міліція рейки залізничі між стаціями Щавним і Мокрим та в цей спосіб перешкодила противникові доїжджати до Команчі.

Але крім залізниці був ще до Команчі дуже добрий гостинець, а ним міг противник дуже легко передістатися та заволодіти центром військової акції команчанської округи, що мала получення з Чехословаччиною через Команчу та Лупків. Треба було конче удержувати постійні стежі на гостинці. Для помочі стежам зробили собі міліціонери панцирку. Складалася вона з паровоза та одного — двох залізничих возів виложених у нутрі при стінах цеглою, щоби їх кулі противника не могли пробити. В цей спосіб „панцирка" помагала піхотним стежам. Такий стан тривав до 15 грудня 1918. В цей день противник зібрав більші сили, головно давніших австрійських жандармів і вночі зайняв залізничу стацію та станицю жандармерії у Щавнім.

Зараз на другий день скликав Андрій Кир, що був командантом команчанської міліції, а також і душею цілого руху в Команчі, міліоціонерів з Прелук, Туринська, Репеді, Команчі, Душатина, Микова та Щавного та видав приказ відобрати в противника стацію та станицю жандармерії в Щавнім.

В півночі окружила міліція в числі понад 60 мужви стацію та станицю з трьох сторін та розпочала обстріл. Зараз при перших стрілах впали дві противникові стійки. Обстріл тривав до раня. Противник скористав з нічної пітьми та непомітно втік в напрямі ріки Ослави та скрився за її високий беріг, а в станиці полишив 60 карабінів та кілька скриньок муніції. Втрати міліції були такі: вбитий Іван Бичок родом з Лісковатого в Добромильщині, що під той час служив у Прелуках у свого вуйка, Гната Бандрівського, та ранений Микита Пістун син Матія з Душатина, а крім них кількох легше ранених.

Убитого Бичка похоронили на цвинтарі побіч церкви в Прелуках дуже урочисто.

З цього часу аж до 18. січня був вже спокій на цьому відтинку, а тільки дрібні сутички стеж нагадували про военний час. Цей ніби спокій приспав увагу нашої міліції та жандармерії так, що вона дала себе несподівано заскочити. Противник наступив трьома шляхами на відтинок Вислік-Команча військовими формаціями під командою старшин, заняв станицю жандармерії в Щавнім і Команчі та цілу полосу від Вислока до Команчі. При тому попався в полон Гриць Судомир (ранений в руку), а погибли Федор, Щуровський, Свистун (два останні-фахівці жандарми). Решта обсади станиці Команча, в тому й Андрій Кир, попали в полон. Полонених замкнули на стації Команча у пивниці.

Прелуцька міліція доповнена міліціонерами із Камянок, Суковатого, відступила на гору Соколиска, що відділює Команчу від Прелук. Частина знов примістилася на горбі „Могила". Зібраний наскорі відділ міліції складався майже з 350 людий.

З них 80 було озброєних в кріси системи Манліхера, 40 системи Верндля, а останні вилами, косами, то що. Противник забезпечився у двох місцях. Один відділ примістився у дворі графа Потоцького, другий в домівці станиці жандармерії, де були полонені. На цей другий відділ спрямувала міліція свій наступ. Вихідною точкою була гора Соколиска, звідки розвинулася розстрільна. Наступ почався сильним обстрілом, що тривав кілька годин, відтак міліція рушила розстрільною в сторону станиці. Противник — побачивши переважаючі сили — став вицофуватися зразу в порядку, відтак у безладді, при чому втратив 3 вбитих та кільканацять полонених. Відділ противника вицофався в сторону двора, де був його (мабуть) головний відділ, а наша розстрільна посувалася за ним.

Тимчасом цей відділ, що отаборився був у дворі, зачав обстрілювати нашу розстрільну вогнем звичайних та машинових крісів. Міліція скрилася за муровану огорожу цвинтаря і перестрілювалася з противником. Така сутичка тяглася аж до вечора. День був дуже холодний, а під ніч став мороз більшати. Т. зв. „резерва" міліції, цебто ті, що були без крісів, вицофалися ще ввечорі до Прелук.

Тимчасом на заході та півночі появилася луна: це горіли хати в Команчі та Репеді. Застрашені пожежою міліціонери, що походили з цих та сусідніх сіл, відмовилися дальше наступати. Прелучани лишилися самі.

Не було іншої ради, як вицофатися в сторону Прелук і прелуцька міліція цофнулася знов на Соколиска, де перебула три дні без бою, бо противник не наступав. Третього дня прислав противник післанця (нашого селянина з Команчі). Противник домагався, щоби міліція зложила зброю, а зате він лишить Прелуки в спокою. Обіцянка противника зробила своє. Старші міліціонери були за тим, щоб погодитися, молодші на початку не погоджувалися, але що не було їх кому змінити, а сильний мороз почав ще більше дошкулювати, погодилися врешті й вони. Та збруї не хотіли міліціонери зложити. Призбирали в селі щось трицять попсованих крісів та відослали їх до Команчі, а всі, хто мав добрий кріс, відступили на схід від села. В селі за приходом

о. Мих. Кріль, парох в Прелуках 1918/19.

противника зачалися арештування та реквізиції. Арештували місцевого пароха о. Михайла Кріля, начальника громади Гриця Пишняка, та господарів Кароля Мацка та Івана Корнафеля с. Сильвестра. Їх всіх мали розстріляти, але вирятував їх управитель дібр Потоцького, Віктор Бялас (тепер уже покійний), і їх забрали тільки до команди, до двора в Команчі, а відтак трьох перших вивезли на Домбє.

Тим часом той відділ міліції, що подався на схід від Прелук, як побачив, що в селі діється та запримітив вогонь підпалених хат Михайла Сегіня, Тимка Патроша та Гриця Пишняка, завернув із дороги та став наново обстрілювати противника, а цей, покинувши нареквіроване добро, став тікати з Прелук до Команчі. За тікаючими загналася прелучанська міліція аж до Команчі, де відбила полонених, що були приміщені в станиці жандармерії. Тут ішла перестрілка з противником майже дві годині, але вкінці прелучанська міліція мусіла уступити перед переважаючою силою та машиновими крісами противника. Відтіль подалися міліціонери на полудневий схід та опинилися аж під Тісною.

З полонених у Прелуках Іван Корнафель Сильвестрів погиб у дворі в Команчі від ран, дня 23 січня 1919 р., а на другий день його жінка забрала його тлінні останки та похоронила в Прелуках на церковному цвинтарі. Підчас втечі з полону погиб також поцілений двома кулями Федьо Чура. І його тлінні останки похоронили на церковному цвинтарі.

Політичні настрої і течії серед старшин У. Г. А.

Написав: *Іван Вислоцький.*

В доповненні моїх споминів під наг. „Спомини розвідчого старшини У. Г. А." мушу згадати кількома словами про настрої серед вищих старшин Начальної Команди, корпусів і бриґад.

Була це дуже важна справа і мені прийшлося два рази в цій справі здавати звіт просто шефам штабу Н. К. Г. А., раз ґен. Шаманекові, другий ґен. Ціріцові.

Одного дня, в часі приготовань до заключення договору з армією ґен. Денікіна, кличе мене ґен. Шаманек і каже, що поручає мені дуже довірочне діло — а це розвідати про настрій серед вищих старшин гал. армії, про їх відношення до білих і червоних москалів, до галицьких партій і діячів політичних і т. д. Заявив мені, що це є діло строго довірочне — та що мого шефа пор. Ковальського він сам повідомить, значить я маю мовчати. Я знав, що такий звіт зложив вже сам пор. Ковальський або хтось другий — і що моя функція зводиться властиво до подання паралельного звіту.

Дістав я список штабових старшин і тут мене здивував факт, що в тім списку були лише самі українці-старшини. З німцями видко справа не представляла спеціяльних труднощів, ті чули себе виключно фахівцями — окрім отамана Шльосера, який дуже живо інтересувався всіми нашими справами — і культурними, та от. Лянґа, який мав опінію „політикуючого".

Це завдання, одержане не службовою дорогою, було ізза цього мені значно несимпатичне, я не знав і не розумів причини такого приказу, даного мені без відома мого шефа — але особа полк. Шаманека була вище всяких підозрінь, — а зрештою наказ наказом і кінець. Я пізніше зрозумів, що це завдання було звязане з побоюванням полк. Шаманека, як вищі старшини-українці приймуть наш договір з Денікіном. Видко, що полк. Шаманек не знав нас, як слід — коли застановлявся, чи договір з Денікіном не викличе якихсь неприємностей зі сторони вищих старшин.

Однакож не було причини до сумнівів, почуття дисципліни у наших штабових старшин-українців було вище всяких сумнівів. Не було ніяких нарушень дисципліни, не було жадних протестів, був повний спокій — крім малого заколоту в бриґаді УСС. Там зійшовся гурток старшин молодших, який при перших вістках про переговори з добровольчою армією, обсуджував приєднання бриґади до придніпрянської армії, що було під впливом звязків старшин УСС зі старшинами СС та гол. от. Петлюрою. От. Букшований був загадкою — бо про ті зносини і наслідки та цілі тих зносин знав добре.

Занявся я зіставленням характеристики вищих старшин і показалося, що всі старшини-українці, які були активними старшинами австр. армії — були правих поглядів, дуже симпатизували з думкою про відновлення гетьманства на Україні, були сторонниками концепції з полк. Василем Вишиваним. Не хочу тут наводити назвиськ — але в часі раптового відізду диктатора Петрушевича з України, коли в армії не зналося один час, що з диктатором сталося, куди подівся, в самій Начальній Команді йшла жива диспута, чи не закликати на Україну гетьмана Скоропадського. Було кількох старшин з Нач. Кмди горячих сторонників цеї акції. Побідила лише постанова не втручуватися у внутрішні справи Придніпрянщини. Полк. Шаманек казав мені роздобути літературу про гетьмана Скоропадського — мабуть лише для своєї інформації. Факт переговорів гол. от. Петлюри з поляками дуже озлобив не лише вищих старшин-українців, але і німців і голоси, щоби признанням гетьмана Скоропадського зашахувати польську комбінацію гол. от. Петлюри, та цю комбінацію унеможливити — були дуже часті. Говорилося і вказувалося на те, що особа гол. от. Петлюри не є нігде заграницею знана, що його методи правління визивають заграницею підозріння що найменше більшовикофільства.

Дозволю собі вернутися трохи взад. В часі приїзду до Винниці — до Нач. Кмди анґлійської місії, був до цеї місії приділений, наскільки памятаю, сотн. Гузар як звязковий старшина — а мені приділено в готелі „Савой", де задержалася ця місія, службу з рамени розвідчого відділу Нач. Кмди. Кельнер цього готелю, на мій запит, підпертий „керенкою" (банкнот 40-рублевий), сказав мені, що один анґлійський старшина з місії говорить по російськи. Тоді я маючи цілонічну службу в готелі, постановив в ролі кельнера переговорити з тим анґлійцем. Він говорив слабо по російськи — але і я не ліпше, однак розмова якотако завязалася. Тут я довідався, що анґлійці були глибокого переконання, що гол. от. Петлюра є „півбольшевик". — Цей старшина знав і інших членів Директорії і сказав, що Винниченко є чистий большевик. Такі інформації мали анґлійці, а й серед вищих старшин були такі самі переконання.

У нижчих ранґою старшин, від поручника в долину, особливо у молодих віком, були політичні переконання вже лівіші.

В політичних партіях старшини вищі — штабові — не були орґанізовані зовсім. Не було також партійно освідомлених, у всіх слово „Україна" означало не лише одну державу, одну націю, але і одну партію. Загально була у всіх вищих старшин, знову крім от. Букшованого, впоєна погорда до партійництва, було вроджене почуття вищости над партіями і глибоко щире негодо-

вання на придніпрянських старшин, розбитих по партіях і політичних організаціях, що було нам галичанам незрозуміле.

Ті самі почування були і в молодших та наймолодших старшин — але вже не так ясно викристалізовані і не так точно означені, але всетаки були, крім дуже малого гуртка старшин-комуністів, котрих в тім часі (осінь 1919. р..) було у нас зареєстрованих всього щось 11 чоловіка. Гірше було вже зі соц.-дем. партією, ця мала вже кілька своїх членів а кілька десятків симпатиків в рядах старшин; цих симпатиків соц.-дем. партія позискала своєю пропаґандою на Україні. Галицька радикальна партія мала вже значно більше своїх сторонників серед старшинства, але ця партія на Придніпрянщині, в нашій Галицькій Армії не проявляла майже жадної активности. Про якусь акцію гал. нар.-дем. партії, серед галицьких старшин на Україні, я не чув ніколи.

Відношення до Армії УНР було з боку галицьких старшин як найкраще. Зате відношення до придніпрянського уряду було холодне, це ізза переговорів гол. от. Петлюри з польським урядом. Найгірше відношення було до особи міністра Мартоса, а це ізза його висказу, що він хоче, щоби „Україна була така як він хоче (то є соц.-дем.) — або жадна“. Ці слова п. Мартоса визвали у гал. старшин бурю проти нього і в випадку, колиб він найшовся серед Гал. Армії — то напевно прийшло би до ексцесів проти його особи.

Сумні були наші відносини з політичною придніпрянською розвідкою — особливо, коли ми зібрали докази, що ця розвідка приготовляла арештування ґен. Тарнавського і полк. Шаманека, через переговори з добровольчою армією Денікіна.

Не можу поминути мовчанкою факту, що розвідка наша мусіла також цікавитися нашими вищими старшинами. Бож так Начальна Команда як і штаби корпусів мусіли знати своїх старшин, хто який є, до чого надається і т. д. І тут мушу сказати, що ми мали в УГА не тільки ідейних, національно-свідомих старшин; у них було високо розвинене почуття обовязку, свідомість великої відповідальности перед своєю Нацією, перед будучністю. Повнили свої обовязки серед дуже тяжких обставин цілими місяцями не одержували вони платні і не рідкістю було, що командант бриґади діставав платню пізніше і меншу як підчинені йому старшини — а то і зовсім не дістав — не стало гроша. Я знав кілька таких випадків, та нажаль забув назвиська. Вже не говорю про наш ґенералітет, як приміром ґен. Курмановим і ґен. Тарнавський, не говорю про старшин як приміром от. Лисняк, от. Шашкевич і інші, яких назвиська звязані нерозлучно з нашою не лише галицько-українською історією — але і з загально-українською. Як бувший розвідчий старшина, який знав добре обставини і особи, особливо зі злої сторінки (розвідка все і всюди цікавиться лише неґативними проявами життя — ніколи добрими) твердджу сміло, що 99% всіх евентуальних наклепів — були і є виплодом свідомо злої волі. Нажаль у етапних установах були вже гірші обставини.

У наших старшин вищих ранґ не було проявів шкурности — стремління за всяку ціну себе зберегти. Таких проявів хоробрости, які дуже підносили настрій серед стрілецтва, як приміром у от. Шашкевича або сотн. Ґаздайка, було більше. Приміром от. Шашкевич, в часі коли добровольчі частини дуже напирали на його бриґаду і настрій стрілецтва, здесяткованого боями і тифом, підупадав, сів до брички запряженої парою коней, і під кулеметним і гарматним обстрілом, на дуже близьку віддаль, переїхав перед носом добровольців. Ентузіязм стрільців, захоплення своїм бриґадним командантом, були величезні.

Цей старшина мав високі австрійські відзначення. Він втік з російського полону, з Туркестану, пішки кірґізкими степами, через Персію до Туреччини, та відтак одержав від австр.-турецького командування задачу: в Персії — під очима російських частин — зорґанізувати повстанчий відділ з російських магометан. Цю задачу от. Шашкевич виконав і на чолі того відділу, в часі світової війни, перемашерував сотки кільометрів пішки, перейшов російсько-перську границю і напав на російські ґарнізони в Туркестані.

А полк. Стефанів, який вже на початку війни в 1914 р. дістав кілька відзначень, відбув також „зимовий похід“ Армії УНР, та має за цей похід хрест заслуги.

З іменем от. Лисняка звязані тісно перші бої УСС, звязані Потутори, Лисоня, відтак звязаний присуд смерти польського полевого суду з 1919 року.

Таких старшин вищих і нижчих мала Галицька Армія на Україні більше, і то не лише з рядів своєї нації. Згадати ґен. Шаманека, от. Виметаля і інших з роду чужинців, які свої голови зложили на широких полях України.

Вольфсберґ

Найстарший Концентраційний Табор українських виселенців в Австрії в часі світової війни.

Написав: *о. Йосиф Іванець.*

(Продовження)

З початком грудня 1914 р. було викінчених 62 бараки, а в них около 6.500 душ. Лікарів було 3, крім вище названих ще др. Розмарін зі Львова а їм до помочі медик Маркль і медичка п. Котарська, якій на зміну прийшов медик п. Володимир Скоморовський, опісля У. С. С. а тепер лікар у Загребі.

В тім то часі мабуть спонуканий гостиною Їх Ексц. Гр. Хомишина приїхав президент Каринтії з жінкою на інспекцію оселі — оглянути бараки. Приїзд був заповіджений так, що всі могли добре приготовитися. Сотрудник у Вольфсберґу о. Йойстен звернув мою увагу, що п. Президентова — це дуже релігійна і на харитативнім полі діяльна людина і щоб я був приготований в тім напрямі подати їй інформації. Очевидно я старався це використати, скільки було у мене змоги. Студенти і ученики зложили гарний хор, яким диригував п. Іван Скибінський, Збудованням тріюмфальної брами занявся комендант оселі з нашими академіками. На брамі і в оселі маяли прапори: український, австрійський (чорножовтий) і каринтійський (білочервоний). Президент приїхав до оселі д. 8 грудня 1914 з рана. В брамі 10 найповажніших господарів витало президента хлібом і сілю — притім щирий привіт і подяку за гостинне приняття в Каринтії склав від усіх виселенців міщанин Іванчук. Президент подякував за признання і за любов, яку вичитував в очах вдячних виселенців і нагадав, що він був у Галичині і знає і галицькі гори і врожайні низини і кріпких галичан. Має надію, що наші хоробрі війська відберуть цей гарний край варварам, москалям а тоді збігці вернуть до рідного краю. Нарід кричав „Славно", а хор студентів заспівав австрійський гимн.

Дуже вдатне було приняття президентової. Три гарно прибрані гуцулочки-буковинки у довгих біленьких сорочечках — 3 рази низенько поклонилися, дотикаючи рукою до землі а середуща передала глибоко зворушеній президентовій гарну китицю квітів. Коли опісля староста представив мене президентовій — стала вона мене розпитувати про дітей, — скільки їх взагалі, скільки немовлят, а скільки шкільних дітей, про харч, одіння, обуву — які недуги — яка смертність. Особливо глибоко вражена тут президентова була високою смертністю дітей і тоді просила подати їй на письмі точну статистику. Очевидно це сталося негайно. Президентова запевнювала, що подбає про діти, скільки зможе; причиниться до того, щоби в осені була заведена правильна шкільна наука. Президентова була зацікавлена також релігійним життям виселенців. Приобіцяла що подбає, щоби приспішили будову школи і церкви і щоб церква була вивінувана у всю утвар. І справді небавом президент виасиґнував 700 корон, на яку то суму Їх Ексц. Гр. Хомишин замовив найконечнішу церковну утвар у Крікля у Відні, яка з початком січня 1915 прийшла з Відня на мою адресу. Підчас того староста бар. Отт представляв президентові всіх урядовців і лікарів. Президент кожного зокрема випитував про потреби — недомагання і давав на місци розпорядки. Відтак в торжественно прибраній салі адміністраційного будинку, де були прибрані зеленню портрети цісаря, президента і радника д-ра Е. Озаркевича — мав знамениту промову др. Озаркевич, в якій говорив м. ін.:

„Ми виселенці — стали бездомні (heimatlos), Ваша Ексц. нас бездомних дуже гостинно приняли і як рідний батько нами заопікувалися — das ist echte Oesterreicher Art. Галичина здавна була нещасною країною. Щойно під скиптром Габсбурґів, від Йосифа II. піднеслася культурно. Тому ми галичани останемо вірні нашому цісареві".

В добірних словах дякував опісля Президентовій, що й вона прибула а привела її тут щира дбайливість материнського серця про бездомних українських дітей, щоби їх як рідна мати прибрати, нагодувати і дати їм правильне виховання і науку в школі. За ту материнську любов для безталанних наших діточок вдячний буде цілий український нарід.

Зворушений таким сердечним привітом президент обіцяв доложити всіх старань, щоби оселя з Вольфсберґу стала eine Musterkolonie. Відтак оглядав цілу оселю, всюди пильно заглядав — звидів поодинокі бараки, кухні, шпиталі, маґазини. Всім дуже цікавився, а перш усього харчем і одінням. Як побачив легко одітих, а то й босих, не йно старших але й дітей, питав по українськи: „зимно? зимно?" Тоді приобіцяв, що подбає, щоби безумовно ніхто в оселі не був без взуття. Найбільше вподобав собі президент буковинських гуцулів з Шепинець. Посеред них казав себе з жінкою відфотоґрафувати і світлину прислати до Кляґенфурту. А був саме в бараках заводовий знаменитий фотоґраф з Відня, що як ляндштурміст сповняв службу у військ. сторожі в оселі. В положничім шпиталі наймолодшому хлопчикові і дівчинці жертвував по 20 кор., а також щедро обдарував і їх мамів. Перебувши майже цілий день в оселі опускав президент з жінкою бараки серед грімких окликів юрби, а на прощання хор студентів співав „многая літа".

Опис цих відвідин був поміщений в половині грудня в „Kärntner Tagblatt" в фейлетоні п. з. „Ruthenenstadt in Reding". з підписом J. J. З додатком короткого оригінального вступу ця стаття без подання жерела була дослівно пере-

друкована в „Ukrainisches Korrespondbl.“ п з „Ruthenenstadt in Kärnten“. Бо саме тоді прибув відвідати оселю посол Лев Левицький в товаристві д. Д. Корінця, який від мене взяв цей одинокий прим. „Kärntner Tagblatt“.

Тому, що попереднього разу в жовтні пос. Левицький не міг з причини холери доступити до оселі ані до людий, — просив Др. Е. Озаркевича донести йому, коли вигасне холера, щоби знову не роблено труднощів, як хто приїде. Вигасає холера. Др. Озаркевич доносить. Незабаром одержує телеграму: „Heute Morgen komme ich sicher“.

Бараки у Вольфсберґу в 1915 р. Бойки з Климця, ізольовані дротами під час тифу.

Розійшлася вістка: нині рано приїде посол. Виходять на двірець витати — посол не приїхав — другого дня рано — нема. Якесь певно нещастя. Вкінці приїхав щасливо другого дня пополудні — всі раді витають, врешті питають, що це була за причина, що не приїхав учора рано. Пос. Лев. пристанув, розкинув руками і сказав: „Яж виразно телеґрафував, що приїду н и н і - з а в т р а т. є в найближчих днях“. Від того моменту виселенці у Вольфсберґу називали пос. Лев. „heute—morgen“. Пос. Лев. і цим разом написав звіт зі своїх відвідин, та на жаль цей звіт мені затратився — я запамятав добре рішуче домагання усунути п. Кайдана, який поводився з виселенцями як призик був з батярами у Львові, там м. і. був наведений факт, що п. Кайдан копнув одну жінку в благословенному стані.

Н а с л і д к и усіх тих відвідин і нашого Владики і президента і віденських делеґатів, а вкінці згаданої статті були для оселі корисні, а перш усього змінився настрій місцевого населення у відношенні до виселенців, а головно поведінка баракових урядовців. Президентова, повернувши до Кляґенфурту, оснувала „Damenhilfskomiteé für Flüchtlinge“ В короткім часі зібрала значну на той час квоту 1897 кор. крім жертв в натурі. Значніші жертви зложили: П. Вірт 500 к., Пп. президенти 400 к., пос. В а с и л ь к о 200 к. і т. д. За Кляґенфуртом пішов Вольфсберґ, який крім 172 штук готових частей або й цілих одінь і обуви для дітей дав 384 м. бархану. Президентова прислала для 120 немовлят 70 комплетів біля, 50 вовняних светерків і 50 вовняних беретів, для 446 дівчат 20 ґарнітурів білля, 11 убрань і 877 м. бархану, для 380 хлопців 748 м. матерії, 6 убрань, 2 нагортки і 826 медівників.

Саме тоді американські діти прислали цілий корабель дарунків для сиріт і вдів по поляглих на війні в Австрії. Казали, що тільки завдяки президентові приділили цілий ваґон тих американських дарунків нашій оселі. Тих дарунків було

Ексц. Хомишин під вільним небом причащає на Службі Божій. Услугує о. дек. Ковч.

багато скринь — з цього самих дорогих забавок 2 великі скрині. Отсе все мало бути розділене на Різдво на ялинку. Розділювати мали пані з допомогою комітету в Вольфсберґу.

Тимчасом на само лат. Різдво 25. грудня — в транспорті виселенців бойків з Климця, Жупаня і т. д. вибухла пошесть сипного тифу. В оселі було тоді виселенців звиж 7.500. Небезпека поширення пошести в такій тісноті була дуже велика — бо по бараках все було завошивлене. І справді пошесть поширювалася скоро. Зразу 2—3—4 занедужань денно — та вже в 2-ім тижні було одного дня 15, другого 21. Настала паніка. Захорів на тиф медик Маркль. Спроваджено дві дезінфекційні машини й 2 сестри самаританки: сестру Анну і Ольгу, які були імунізовані від зарази, бо перейшли тиф, уладжено провізоричні лазні. Всіх занедужань було 320, з того померло 29. Пошесть вигасла аж в маю 1915 р. Розуміється, що ніхто з міста до оселі в тім часі не показався. Президентова окремим письмом доручила мені роздати дітям оті всі повище вичислені дарунки.

Тільки при помочі таких ідейних одиниць, як оба бл. п. братя Жуковські Ромко і Юрко, В. Пастущин, І. Скибінський і ін. ця роздача на підставі спеціяльних совісно перевірених ліст запотребувань поодиноких бараків була переведена справедливо і на вдоволення всіх.

Крім вичислених жертв — багато жертводавців зпоміж каринтійського духовенства і інтеліґенції прислало свої жертви прямо на мою адресу або через парохіяльний уряд у Вольфсберґу. Велику скриню (збірку) одіння для виселенців зібрав і прислав адмірал-лікар Др. Ярослав Окуневський з Полі на адресу Др. Озаркевича.

Найориґінальніша була роздача дарунків для немовлят. Щойно коло Різдва прийшло почтою св. миро з церкви св. Варвари з Відня, тоді я оповістив Миропомазання всіх охрещених, а немиропомазаних дітей з тим, що всі діти сдержать крижми від президентової. Зійшлися всі — була повніська церква — мабуть ще ніхто ніколи тільки дітей не миропомазав. Кожна дитина одержала цілий комплет: сорочечку, кафтаник, чіпець, коцик згл. периночку і повивач. Була це моя перша душпастирська функція в ново збудованій церкві.

Президент Каринтії Фріс-Скене в бараках 3.XII. 1914 Від лівої 1-ий в мундурі надінж. Ертль, 2. староста бар. Отт, 3. в габіґу президент, 4. Кайдан, 5. місц. інж., 6. бар. Отт, 7. Oberbaurat з Кляґенфурту, 8. президентова Lucy бар. Фріс-Скенс, 9. Д-р Озаркевич, 10. уряд. Вайсман, 11. о. Іванець, 12. підпор .Fleischmann, 13. в моноклю фізик д-р Jakopp 14. бурмістр Hackhoffer в габіґу.

Церква св. Михайла була побудована на взір румунських церков — з такогож матеріялу, що і бараки — з надвору білена — в середині оббита целюльозою. Були там і царські ворота і дияконські двері, були наліплені образи — і храмовий образ св. Михаїла (на взір (Guido Reni) і бічний образ Преч. Діви Марії (після сикстинської Мадонни) мальовані нашим таки малярем п. Волошинським, братанком бл. п. мітрата в Перемишлі.

На ялинку, устроєну також в церкві, одержали дещо старші діти крім одіння і взуття — 5 кґ. цукорків, 12 кґ. фіґ., 20 кґ. рожків, 2350 помадок згл. тісточок, 1900 медівників. Все розділене було і опаковане в 1.500 паперових торбинках. Президент додержав також обітниці: босих людей в зимі 1914/15 в оселі не було ні пізнагих.

Ще нині з повним признанням, вдячністю а навіть подивом слід підчеркнути це правдиво християнське діяльне, бо з жертвенністю получене, співчуття католицьких кол і аристократичних родів в Каринтії для наших виселенців і те саме в часі талергофських настроїв і нагінки в відношенню до нашого народу, коли то опінія зрадою загалу нашого народу оправдувала погром австрійської армії в Галичині в р. 1914.

В міністерстві торговлі вистарався президент отворення окремого почтового уряду в оселі, а також і трафіки.

(Докінчення буде).

Історія 8-ої Галицької Бриґади

III.

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

(Продовження)

В числі за липень-серпень 1934. р. переповіли ми плян польської травневої офензиви; про остаточні приготування поляків до неї згадаємо пізніше. Тепер треба би переповісти пляни Начальної Команди У. Г. А., та заки це зробимо, подамо перше характеристичні завваги про українську оборонну лінію, які находимо в книжці Гуперта, п. з. „Zajęcie Małopolski Wschodniej"...

14. Характеристика української оборонної лінії. Отже читаємо там: „Лінія призначена українцями до оборони, не надавалася до неї своїм тереном а тільки околиці Жовкви й Хирова творили виняток. Але не тільки уформлення терену було некорисне; на задах находилися ще крім цього природні перешкоди (Буг, Дністер, Велике Болото), що на випадок українського відвороту мусіли ситуацію дуже утруднювати". (ст. 39.). На цій лінії фронту було вправді кілька сильніших укріплень, але, як він пише на іншім місці—„ці всі польові укріплення були дуже примітивні. Були вони звичайно глибокі тільки на висоту стоячого стрільця, заосмотрені вправді траверзами, але без добігових ровів і тільки виняткова зі схоронами. Не було в них бетонувань, ані укріплень з дерева чи хворосту. Перешкоди в передпіллю полягали на 1—2 рядах дроту (часами замісць дротів були іспанські козли)". (ст. 38., підкреслення мої — І. К.).

Може ця загальна характеристика Гуперта є дещо переборщена, може де-не-де було трохи ліпше, але це не міняє сути річи, що технічні укріплення українського фронту були каригідно занедбані. Додаймо до того, що фронт був обсаджений тільки кордоново, та що резерв майже цілком бракувало, то маємо правдиво траґічний образ українського фронту, за що відповідальність поносить все вище командування, до Н. К. Г. А. включно.

Але вернім до дальших завваг Гуперта відносно українського фронту. „Вужиковата лінія фронту" — пише він дальше — „була в рівній мірі небезпечна для обох воюючих сторін, а передусім для тієї, що мала би на ній заховуватися оборонно. Супроти цього український фронт здавався прямо змушувати до зачіпних кроків, тому, що в оборонних боях його два вигнуті а великі луки (перший від Стоходу через Довгобичів до Львова, а другий зі Львова над Віґор аж по Хирів) давали неприятелеві спосібність концентричного удару на кожний з цих відтинків („мішків") з двох сторін. Отже в північній части між Бугом а Стиром в напрямі Камінки Струмилової й Бродів з одної, а зі Львова на ці самі місцевости з другої сторони, в напрямі на північний схід. Те саме в полудневій части подібно концетричний удар від залізниці Перемишль — Львів був можливий над Дністер і від Хирова на схід". („Zajęcie"... 39., підкреслення моє — І. К.).

Так нефортунно представлялася лінія українського фронту в очах польського військового спеціяліста, дипльомованого полковника Гуперта. Тому цікаво знати, що, після його думки — повинна була зробити Начальна Команда У. Г. А., щоби ратувати ситуацію.

15. Можливі пляни ділань Н. К. Г. А. — на основі міркувань Гуперта. Отже Гуперт подає, що Н. К. Г. А., яка знала про те, що поляки задумують велику офензиву, мала до вибору, на його думку, між троякого рода плянами. При своїх міркуваннях узгляднив він конфіґурацію терену, засоби українського фронту, стан У. Г. А. та хиткий й нестійний звязок з Наддніпрянською Армією, який щораз більше рвався. Крім цього узгляднив він і політичну ситуацію українців, а іменно те, що евентуальний відворот українців зпід Львова на схід, мусів викликати на заході, в кругах дипльоматії, зле враження, чого треба було оминати, тому, що — після його думки — їх інтервенція була для українців останньою дошкою ратунку, та що вдержання нафтового басейну було потрібне не тільки з економічних зглядів, але й задля значіння, яке до цього привязували европейські фінансісти. Ці пляни були такі:

1.) Залишитися на заниманій лінії й укріплювати її в ожиданні польської офензиви, при чім треба було конечно, коштом першої лінії, виділити дуже сильні резерви, передусім на обох скрайних крилах; або

2.) відтягнути скрайні крила фронту, щоби скоротити оборонну лінію й могти ліпше забезпечити оба боки. На півночі відступити за Буг, на полудні за Дністер — Велике Болото — Верещицю. Висунені дотепер наперед становища треба було обсадити розпізнавчими відділами; або остаточно

3.) відтягнути рівночасно також і середущу лінію фронту зпід Львова аж по Гнилу Липу (Перемишляни), зглядно по Золоту Липу (Бережани). Однак з цим була получена правдоподібність втрати нафтового басейну. („Zajęcie".. 49 — 50).

16. Пляни Начальної Команди Галицької Армії. Ми дотепер не знаємо докладно про пляни Н. К. Г. А. з огляду на сподівану офензиву польської армії. Знаємо тільки дещо. Про один плян згадав недавно б. шеф штабу Н. К. Г. А., ґен. Курмanoвич (в 5. числі Літопису Ч. К. за травень, 1934. п. з. „Відворот У. Г. А. за Збруч" і в „Ділі" чч. 117. і 118. з травня, 1934. під тим самим заголовком). Про інший плян маємо відомости в „Споминах" д-ра Степана Шухевича і в праці Гуперта

„Zajęcie Małopolski"... Крім цього маємо ще коротку згадку про остаточні приготування Н. К. Г. А. до відбиття польської офензиви в споминах ґен. Омеляновича-Павленка (Старшого), яка то згадка здається переповідає плян Начальної Команди, який був дійсно реалізований, (бо перший плян не був затверджений урядом, а другий, здається внаслідок недорічностей, перестав бути актуальний). Чи були ще якісь інші пляни — не знаємо.

Перше перповімо коротко плян ґен. Курмановича, (коротко тому, бо він був недавно зреферований на сторінках „Літопису" з якого й подаємо винятки). Отож ґен. Курманович передбачував, що відступ У. Г. А. під натиском польської офензиви міг взяти загальний напрям тільки на схід, в райони, які не надавалися до затяжного, оборонного бою; це потягало за собою дальший відворот і остаточно, з огляду на всякі умовини, ліквідацію У. Г. А. (стор. 4). Щоби до цього не допустити, опрацював він, спільно зі своїм співробітником, от. Льонером плян, який в цілости апробував командант У. Г. А., ґен. Омелянович Павленко (ст. 3.). Начальна Команда рішила — ще перед загальним польським наступом — скріпити як найбільше ліве крило й „Групу Рудки", перекинувши скорим темпом відділи з ін. фронтів, та зосередити Армію за Дністром. Звідси офензивними акціями, чи оборонним способом продовжувати боротьбу в обороні рідної землі до останнього. Тим чином українці задержували хоч частину краю в своїх руках, а район за Дністром а ще більше Карпати, був дуже пригідний до ведення затяжних, упертих боїв. Перед фронтом Дністер з Великим Болотом, як поважна природна перешкода, не вимагав такої сильної обсади. Ліве крило, оперте о гористий терен, більше надається до оборони, чим рівнина на північ від Дністра. Праве крило, як довго Румуни не були активними, не було загрожене. (ст. 4.).

„На наших задах" — пише ґен. Курманович — „чехи були нам радше прихильні як ворожі. Армія могла скоротити свій дотеперішний фронт на цілу одну третину, а зліквідувавши Окружні Команди зі запасовими кошами й приділеними відділами, на північ від Дністра, могла в неабиякий спосіб скріпитися фізично й матеріяльно. Залізничий шлях Самбір — Коломия, з відногами, уможливлював скоре пересування запасових частин. Два залізничі шляхи, Самбір — Ужгород, та Стрий — Мукач лучили нас зі закордоном, а нафтовий басейн в наших руках давав змогу матеріяльного обміну головно амуніції з закордону. Спеціяльні старання треба було підприняти відносно прохарчування армії. Одночасно з відступом намічено зорґанізувати партизанську війну в найширшому розумінні на терені на північ від Дністра. Оминаючи рішаючого бою з західним ворогом через своєчасне відтягнення власного фронту з півночі на південь від Дністра, була армія в змозі з мінімальними втратами відірватися від ворога й заняти пригідніший район для наступових чи оборонних чинів в затяжних боях. Там її зліквідувати не вдалосяби, а в кожному разі, коли би й вдалось, то не так скоро, як це сталося. Тим потягненням, що наша армія відступила би за Дністер, найшовсяби ворог у зовсім несподіваній ситуації. Поляки були би приневолені спрямувати свої війська на Збруч, щоби загородити большевикам їх дальший евентуальний похід на захід. Це могли поляки зробити тільки частинним ослабленням тих сил, що стояли проти нашого фронту. В той час, коли ми позбулалися одного ворога, — большевиків — з наших задів, то саме полякам той ворог прибував і вони змушені були би боротися на два фронти. При чому ми з нашого становища за Дністром загрожували поляків з крила й задів. Сумніваюся чи поляки з подібним маневром нашої армії числилися. В такім випадку головний наступ їх травневої офензиви повинен би був бути спрямований на наше полудневе крило. Можна припускати, що й на той випадок ми були би приготовані, бо Н. К. передбачувала скупчити в районі Хирів і на полудне від нього головні свої сили" (ст. 4—5).

А дальше пише ґен. Курманович так. „В ніякому разі не числила Н. К. при вирішуванні того пляну на якунебудь підмогу з боку Антанти, як про це доволі часто пишеться в пресі, бож було очевидним, що Антанта була по боці нашого ворога. Антанта огірчена на нас, що ми не хочемо мати до неї довіря та надіємось без неї вибороти свої права (? — І. К.), допомагала всебічно Польщі, щоби нам дати добру школу. Антанта й Польща числилися зі скорою ліквідацією нашого фронту, з ціллю зискати вільну руку проти більшовицької загрози Европі (? — І. К.). При нашім пляні повставала зовсім нова ситуація: У. Г. А. висмикувалася незліквідована, стоїть над Дністром чи в Карпатах, та уявляє зі себе чинник, з яким всякий мусів числитися. А в той час більшовики над Збручем, не маючи проти себе ніякого опору, бо... армія У. Н. Р. стояла в околицях Рівного й Кремянця, могли йти в глуб краю Польщі, що ставило поляків перед конечністю творення нового фронту" (ст. 5.).

Але цей плян ґен. Курмановича не був зреалізований, бо тодішний політичний провід, а саме прем'єр міністрів д-р Сидір Голубович спротивився сильно, бо казав, що армія за Дністром чи в Карпатах згине з голоду. Це відкинення наміченого пляну спонукало вкінці Коменданта Армії ґен. Омеляновича-Павленка й ґен. Курмановича, як Шефа Штабу, зрезиґнувати зі заниманих становищ, бо вони добачували в пляні відступу на схід початок кінця У. Г. А., того фізичного носія незалежности Великої Української Держави, а відповідальности за загибіль У. Г. А. вони свідомо не хотіли брати на себе. (ст. 5.). Але видно, що уряд димісії не приняв, бо вони оба залишилися на своїх становищах аж до відвороту.

Цей переповіджений нами плян ґен. Курмановича мав свої добрі сторони передусім в тім, що поляки мабуть не були би сподівалися такого маневру, який в нім намічувалося, а дальше через те, що зміцнював поважно українські сили на фронті, та ліквідував відтинок проти більшовиків,

яких попросту висувалося проти поляків. Але мав цей плян і одну неясність, а іменно: На початку говориться, що Начальна Команда мала ще перед польською офензивою скріпити сильно „Ґрупу Рудки“ й ліве крило з тим, що по відтягненню частини У. Г. А. поза Дністер, має бути перед фронтом У. Г. А. Велике Болото; це було можливе тільки по відтягненню „Ґрупи Рудки“ поза Дністер зі заниманого нею відтинка на полудне від залізничого шляху між Городком і Судовою Вишнею. Це мусіло знову потягнути відтягнення на полудне й „Ґрупи Крукеничі“ й „Ґрупи Хирів“. Тоді знову незрозумілим є те, що Н. К. хотіла сильно скріпити „Ґрупу Рудки“, яка занимала би правдоподібно відтинок коло Великого Болота. Це тільки що до тієї неясности.

Другий плян Н. К. Г. А. (хронольоґічно беручи, може перший) передбачував поділ У. Г. А. на дві части: І. Корпус мав залишитися на півночі десь коло Сокаля, а ІІ. і ІІІ. корпуси мали податися поза Дністер. В цей спосіб мав повстати коритар, яким могли би большевики дістатися на захід під Львів, проти поляків. Отже концепція дещо подібна як в першім пляні, тільки, як нам здається, значно гірша. Що такий плян повстав, знаємо з праці Гуперта, в якім є поданий витяг з підхопленого поляками „Приказу Команди ІІІ. Гал. Корпусу, оп. Ч. 1.289/І, котрий 24. квітня 1919. р. переслала Команда 8. Самбірської Бриґади під оп. числом 424/6. до відомости „Ґрупі сот. Федика“ коло Хирова (це була ІІІ. Ґрупа 8. Самб. Бриґади). Отже на основі цього витягу, мав ІІІ. Гал. Корпус податися за Дністер і боронити нафтового басейну від заходу й від півночі аж по Жидачів. ІІ. Гал. Корпус мав рівнож податися частинно поза Дністер між Жидачів і Нижнів. Але в цьому приказі не подано, що має зробити І. Гал. Корпус. Гуперт додумується, що певно подібні приписи видано також і цьому корпусові. На новій лінії фронту мали бриґади визначені собі відтинки. Цей приказ визначував цю нову оборонну лінію на випадок, коли би большовики зачали загрожувати задам У. Г. А. Однак Гуперт додає, що цей приказ видано виключно тільки в передбачуванні польської офензиви, правдоподібністю якої не хотілося перестрашувати власних військ. („Zajęcie“ 50. підкреслення мої — І. К.).

З цим витягом з приказу ІІІ. Гал. Корпусу згоджуються відомости, подані д-ром Степаном Шухевичем у його „Споминах“ та його дещо доповнюють. Іменно читаємо там, що десь в другій половині квітня (докладної дати др. Шухевич собі не пригадує) покликано його, тоді команданта 4. Бриґади, до Команди ІІ. Гал. Корпусу в Бібрці, де застав і команданта 3. Бриґади, підполк. Вольфа. Тодішний командант ІІ. Гал. Корпусу полк. Тарнавський і шеф штабу Корпусу Папп де Янощі „строго довірочно виявили, що большевики вже майже на Збручі й що заряджено евакуацію майна з Тернополя. Ми не можемо боротися на два фронти, тому Начальна Команда вирішила пропустити большевицькі відділи аж під Львів; хай вони б'ються з польською армією а ми будемо тільки з боку приглядатися, як вони будуть себе взаїмно винищувати. Через те, що ми большевикам мусимо отворити фронт, Галицька Армія поділиться на дві ґрупи. І. Гал. Корпус буде оперувати сам на півночі, а ІІ. і ІІІ. на полудні. В цей спосіб здовж залізничої лінії Львів — Тернопіль — Підволочиська утвориться коритар, яким свобідно підуть большевики на Львів“. („Спомини“ І, 169—170, підкреслення моє — І. К.).

„Нам не подано“ — пише дальше др. Шухевич — „які лінії займуть обі в цей спосіб розділені від себе ґрупи, тільки наказано вже зі слідуючим днем перевозити все майно до нових збірних точок. Для 4. бриґади визначено на таку точку Галич. Коло себе під Львовом мали ми задержати тільки необхідні матеріяли й запаси на три дні. Остаточною оборонною лінією для полудневої ґрупи мав бути Дністер“. Шухевичеви навіть заподано дорогу, котрою він на протязі чотирох днів мав рішучо дійти з цілою бриґадою до тієї лінії. Однак от. Шухевича вразила „ця страшенна нісенітниця“ (як він називає цей плян) і він свої сумніви зараз висказав на нараді, вказуючи на те, що вже досить одного клопоту з коритарем між Львовом а Перемишлем, а ту ще другий мав би прийти. Присутні полковники признали йому повну слушність. Папп говорив, що вже зі своєї сторони робив представлення до Начальної Команди, та це до нічого не довело. Полк. Тарнавський не критикував цього пляну, тільки наказав його виконати. На цім нарада скінчилася. От. Шухевич, по нараді зі своїм шефом штабу сот. Луцьким, постановив здержатися з виконанням цього дивного приказу, та зазначує, що оскільки йому відомо, ніяка команда бриґади його не виконала. Рівнож подає, що не знає, чому не дійшло до виконання цього пляну, а так само не знає, за чиїм почином утворено окремий „східний фронт“ над Збручем (проти большевиків), з якого перше офіціяльне звідомлення появилося 19. квітня, 1919. р. („Спомини“ І, 170—171., підкреслення мої — І. К.).

Оба наведені пляни мало ріжнилися від себе; цей другий плян був значно гірший від першого, бо залишав І. Гал. Корпус його власній судьбі й помисловости. Але остаточно — оба ці пляни впали. Шкода тільки, що не знаємо докладних дат їх повстання й відкинення.

Коли оба ці пляни впали, повстав видно якийсь третий, але який саме — докладно не знаємо. Здається, що його загальний нарис находиться в споминах ґен. Омеляновича-Павленка, а тому наведемо це місце зі споминів б. команданта У. Г. А. тут.

„Начальна Команда“ — читаємо — „не мала сумніву, що ворог, вичекавши покіль розкладові

впливи в нашій армії зроблять своє діло, використає сприяючу для нього конфіґурацію фронту на нашій Півночі, й за оперативний напрямок вибере собі Хирів—Старий Самбір. Сильні технічні засоби в центрі дозволяли ворогові на це. Успіх у районі Хирів—Старий Самбір приводив поляків до опановання — політично для нас високоцінного (економічно — ні, бо ми не зуміли його експльоатувати) — нафтового району. Передбачуючи все це, Н. К. рішила зосередити в центрі (II. Корпус) технічні сили, а на лівім крилі свої найбільш цінні живі сили. Ось тому все, що було в розпорядженні штабу як також і те, що підійшло б із запілля, мало бути скероване на скріплення III. Корпусу. Згідно з моїми відомостями, „харчевий стан" цього Корпусу на Великдень був 25.000 людей (15.000 баґнетів, 30 гармат (? — І. К.) і кількасот кулеметів). З тактичного боку Н. К. зажадала від Корпусів побільшення глибини своїх відділів, і відведення в резерву половини вояків. З резервових частин створено армійську резерву, що з огляду на слабість засобів сполучення, ділилася на дві ґрупи: одна за III. Корпусом, а друга за лівим крилом II. Корпусу. Знаючи вражливість війська до подій на крилах (флянках), ми звернули увагу командантів на потребу відповідного поучування підлеглих частин. Поза цим слабість наших огневих засобів вимагала ще й великої ощадности. Належний склад командантів бриґад на нашім лівім крилі давав нам запевнення тривкости початкової фази плянованої операції. („Укр.-поль. війна"... 65; підкреслення мої — І. К.)

Здається треба приймити, що коли уряд З. О. У. Н. Р. не згодився на перший, наведений нами плян ґен. Курмановича, (другий плян здається сам по собі став неактуальний). Начальна Команда виробила новий плян, в якому намічувалося ждати удару польської офензиви на старих, дотеперішних становищах, замісць відступати без бою з великої части краю й подаватися за Дністер. Приймаючи остаточно за правдиву гіпотезу, що наведені слова в споминах ґен. Омел. Павленка є нарисом остаточного пляну Н. К. Г. А., мусимо зазначити, що й цей плян мав свої додатні сторони, тільки вимагав дещо більшого вкладу праці, енерґії й часу. Передусім треба було старатися укріпити технічно сильно занимані становища, побудувати кілька дальших оборонних ліній, скріпити фронтові частини свіжими силами, видилити сильні резерви (але тримати ці резерви близько фронту, щоби на випадок небезпеки пролому першої лінії, можна було ними зараз покористуватися в протинаступі) та сильною рукою здержати дезерції й деморалізацію, так на фронті, як і в запіллю, та опанувати паніку, яка повставала на відомість, що поляки мають розпочати офензиву. Але на це треба було трохи більше часу (особливо будова укріплень вимагає богато часу й праці), а тимчасом хвиля остаточного рішення що до вибору пляну прийшла запізно, бо можна з певністю приняти, що це сталося десь з кінцем квітня, а може навіть з початком травня. Отже до хвилі удару поляків не могло на старій лінії фронту богато змінитися, й длятого прийшла катастрофа. Приняття пляну щойно в останній хвилині, вже в обличчі небезпеки, не поліпшило небезпечної ситуації, в якій найшлася У. Г. А. й ціла З. О. У. Н. Р.

На закінчення цього огляду треба підкреслити один факт, а саме, що непринятий плян ґен. Курмановича узнавав велике значіння „Ґрупи Рудки", коли предвиджував, що треба скріпити перш усього сильно саме цю ґрупу. Тільки не знати, чи це мало статися з огляду на боєву вартість тієї ґрупи, чи з огляду на стратеґічне значіння відтинка, який вона до хвилі польської офензиви занимала, чи може з огляду й на одно й на друге.

(Продовження буде).

АНАТОЛЬ КУРДИДИК.

ІНІЦІЯЛ

Якби так час — грубезна книга,
а кожний рік — одна сторінка,
о! — хто туди роки задвига,
що в серце вплелись як повійка?

Хто зможе з речень фоліялу
записаного нашим Вчора,
підняти те, що проламало
застави шлюз на своїх торах?

І як душа окремим зором
глядить на час і всі події —
коли вона так заговорить,
що небо і земля зніміє?

Коли зніме посмертну маску
з тих Днів, що ще живуть до нині
і перекаже дні ті в казку,
що будуть поривом — дитині?

І хто з сьогодні оловяних
вояків скине бліхтр і лякер,
щоб світ пізнав, що це — Титани,
буйні, в мазепинках набакир?

Бо час — це книга нерозгадна
і поміж дні бурні, криваві
хто впише те, що Листопад нам —
Ініціял Нової Слави?

Українська морська піхота в рр. 1917-21

Історичний нарис*)

Написав: лейтенант фльоти *С. Шрамченко.*

Морська піхота, як існувала, так і існує зараз майже по всіх державах світа, які мають воєнну фльоту.

Завданням її є нести військову службу на побережжу держави і в воєнно-морських фортецях, десантні операції, операції в кольоніях, а в деяких державах, як в Анґлії, то вона перебуваючи в певній кількости і на воєнних кораблях несе муштрову і поліційну службу там, заступаючи воєнно-морську жандармерію.

Після революції в Росії на Україні лишилися частини російської морської піхоти: Балтійська Морська Дивізія в гирлах Дунаю під командою контрадмірала князя Трубецького (яка виконувала лише боєві функції морської піхоти, бо по більшости складалася з моряків) і „Спеціяльна Десантна Дивізія“ в Севастополі — властива морська піхота, один з полків якої носив назву Цареградського, бо вона була призначена для захоплення Босфору і Царгороду.

Тому першими частинами укр. морської піхоти треба рахувати українізовані частини російської морської піхоти з цих дивізій. Але на превеликий жаль ще тоді від цих вже українських частин не лишилося майже нічого.

За гетьмана Павла Скоропадського наказом по Морському Відомству ч. 70 від 23 травня 1918 року починається формування Бриґади Морської Піхоти в складі трьох полків для несення служби для оборони з початку лише північно-західного району побережжя Чорного Моря, яке відповідно було поділене на три відділи: 1-ший від західнього кордону Української Держави до Сичавки, 1-й від Сичавки до Станислава і 3-й від

Лейтенант фльоти Р. О. Шрамченко з урядовцем Штабу Дивізії морської піхоти Б. Гловацьким. Останній в одностою 1-го Гуцульського полку морської піхоти, до якого він був залічений. Знято в серпні 1919 р. Камянці.

Станислава до Перекопу. Полки ці мали крім того нести вартову службу при майні Морського Відомства. Цей-же наказ призначив командантів полків і Начальників Відділів. В першу черґу зформовано 3 курінi з кожного полку. Наказом же по Мор. Відомству ч. 108 з 15 червня 1918 р. приступлено до формування, як кадрів частин морської піхоти, в повній кількости трьох полків трьохкурінного складу. Кожний курінь по 4-и сотні + кулеметна команда.

Всіма справами морської піхоти, які по цьому питанню не входили в обсяг відома Мор. Ґенерального Штабу, відав Гол. Морський Штаб Морського Міністерства через свій Відділ морської піхоти. Начальниками цього відділу були у 1918 році: полковник Дашкевич-Горбацький, пізніше полковник Ястржембський (наказ по Мор. Відомству ч. 299/108 від 21. VII. 1818 р.) і Підполковник Гаврило Никогда*) (наказ по М.

---

*) Короткі більш менш вичерпуючі історичні відомости в звязку з запитами до мене і зі статтями в „Літописі Червоної Калини“ 1934. ч. 2. Пор. Івана Петренка „Дещо з історії 1-го Гуцульського полку морської піхоти“; 1932 р. ч. 4. стор. 15. Івана Савича. „Гуцульський полк морської піхоти в Армії У. Н. Р.“.

*) Добрий українець тоді, кілька разів ранений в світовій війні, Юрієвський кавалер, пізніш командант укр. морського полку. Між іншим в товаристві старшин його називали полковник „Ямайс“, що по французьки означає „ніколи“ чи рос. „никогда“.

В. ч. 5/5 від 1. І. 1919 року). Наколи ж у 1919 році цей відділ перестав існувати, всі справи морської піхоти були передані до Загально-Муштрового Відділу Гол. Мор. Штабу і так воно було до 1921 року.

Наказом по Морському Відомству ч. 166/28 з 15. липня 1918 р. встановлено одностріЙ для морської піхоти такий самий як і в частинах полевої піхоти, лише з додатком чорного канту кругом погону і якоря на цьому погоні, золотого для старшин і підстаршин, жовтого для козаків.

Наказом по М. В. ч. 234/77 від 1 серпня 1918 р.

Його Світлість Ясновельможний Пан Гетьман всієї України, Військ козацьких і державної фльоти 24 жовтня 1918 р. в присутности Своїй в місті Києві соізволив видати слідуючий наказ: підвищується в полковники:

тимчасово виконуючий обовязки команданта 1-го полку морської піхоти військовий старшина Ісаєвич Іларіон зі старшинством з 2 квітня 1917 року і з затвердженням на посаді командира 1-го полку морської піхоти.

Морський Міністр Генеральний-Бунчужний **Рогоза.**
Товариш Морського Міністра Контр-адмірал **Максимів.**

Промова матроса-українця, делеґата Балтійської фльоти в оточенні українських жовто-блакитних прапорів на Історичному бульварі у Севастополі в літі 1917 р. перед українізованими частинами морської піхоти „Спеціяльної Десантної Дивізії". Ця горяча промова носила виразно державницький напрямок і була скермована проти партійництва і проти більшовиків.

По призначенні українським морським міністром повного енергії старшого лейтнанта фльоти М. І. Білинського, останній жваво взявся за формування нових морських частин, які можна було б одразу перекинути на чорноморське побережжя, а в разі необхідности використати на боєвих фронтах на суходолі.

3-го лютня 1919 р. у Винниці розпочалося формування морського полку*), перенесене за згодою Військового секретаріяту З. О. У. Н. Р. до Коломиї.

В той-же час події на Україні склалися так, що ціле чорном. побережжя з гол. портами Одесою, Миколаєвом, Севастополем, Маріуполем і іншими окупували воєнні сили Антанти.

призначено і оголошено старшинський склад всіх трьох полків морської піхоти, а наказом по М. В. ч. 262/94 від 1 серпня 1918 р. призначено вже персональний склад Управління Суходольної Оборони Північно-Західнього Району Чорного Моря і диспонально-таємний наказ по М. В. ч. 332/21 від 31 серпня 1918 року оголошує повну дісльокацію-розташовання всіх частин оборони Чорного Моря, побережжя півн.-зах. району, при чому місце перебування штабів 1-го полку мор. піхоти призначено Одесу, 2-го полку мор. піх. Миколаїв, і 3-го полку мор. піх. Херсон 1-го окремого ескадрону морської кінноти Одеса, 2-го окр. ескадрону м. кін. Очаків і 3-го окр. ескадрону мор. кін. Перекоп.

Начальником Суходольної оборони північно-зах. району Чорного Моря призначено (наказ по М. В. ч. 476/220 від 13. X. 1918 і ч. 590/285 від 9. XI. 1918 р.) від 10 жовтня 1918 р. контр-адмірала Семена Семеновича Фабрицького.

Далі маємо такий наказ:

Наказ по Морському Відомству ч. 548/260. (по Головному Управлінню по справах особистого складу фльоти).

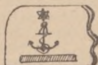
Але морський міністр ст. лейтнант фл. М. І. Білинський непохитно вірючи в хвилевість такого положення 24 березня 1919 року наказом по Мор. Відомству ч. 1/101/53. затвердив штат 1-го Гуцульського полку морської піхоти з призначенням командиром його (наказ ч. 2/102/54) Сотника Володимира Гемпеля.

Сама назва „1-ий Гуцульський полк мор. піхоти" повстала з того, що мор. міністр ст. лейт. фл. М. І. Білинський, шукаючи для майбутніх морських частин здорового поповнення не зараженого ще партійною хоробою розкладу і руїни всього, підводючи головну базу національно-державного виховання цих частин, зупинився на гуцульському племені, як найменш зачепленому червоною заразою з одного боку і як здатному з гір і гірських річок на майбутних моряків, тим більш, що лише тимчасово малося їх взяти до морської піхоти. Для того міністр, одержавши

*) Про нього, як частину морську, буде окрема стаття.

дозвіл від Військового Секретаріяту З. О. У. Н. Р. на можливість такого набору гуцулів, побував сам на Гуцульщині, навязуючи також контакт з місцевими діячами.

Автор цих рядків робив в самоході цю подорож разом з міністром в квітні 1919 року від Станиславова через Коломию, Заболотів, Косів, через перевал Буковець в долину швидкого і бурно-галасливого тоді Черемоша. І коли за одним з поворотів дороги блиснула своїми снігами Чорногора, то стало ясним, що до столиці Гуцульщини недалеко. Перший притулок в Жабю знайдений у судді Мельника. Довелось там пробути і Великдень. Побували тоді і у Чикаленка. Бачились з Шекериком. Ночували в звичайних гуцульських хатах на їх чистих половинах. Дійсно гуцули були гарним матеріялом для морських частин і як на гірський нарід показалися дуже розвиненими. Їх українська мова наближалася до полтавської мови. Сам нарід гарний і має інтеліґентний вигляд, особливо жінки. Повернулися ми тоді з Гуцульщини 22. квітня 1919. року.

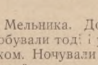
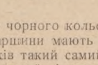
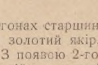

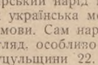
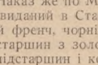
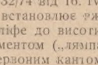

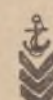
Свій початок в старшинах і козаках як і в матеріяльних засобах 1-й гуцульський полк мор. піхоти одержав від морського полку в Коломиї і формувався в Бродах, де одержав наказ виступити до Рівного, одержати там всю необхідну зброю, технічні засоби та одяг і вирушити на фронт під Київ. (Наказ по М. В. ч. 3/103/55). Наказом же по МВ. ч. 6/106/58 були встановлені тимчасові окремі відзнаки для полку на загально - військовім однострою армії такі: на лівому рукаві старшин і підстаршин полку металевий золотий якір, зразку встановленого на кокарді старшин української фльоти, у козаків такий самий якір чорного кольору. На погонах старшин, і підстаршини мають металевий золотий якір, у козаків такий самий жовтий. З появою 2-го полку морської піхоти на погони дійшло ще під якором „1Г", або „2".

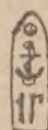
Наказ же по М. В. ч. 18/132/74 від 16. IV. 1919. р. виданий в Станиславові встановлює вже чорний френч, чорні штани-галіфе до висоти чобіт у старшин з золотим позументом („ляmпасом"), у підстаршин і козаків з червоним кантом. Чорний шкіряний пас. Для підстаршин жовті відзнаки на лівому рукаві під жовтим якором такі: ройовий 1 вугол, чотовий 2 вугли і бунчужний 3 ву-

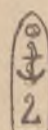

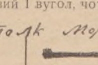
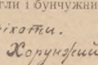
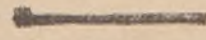

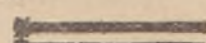

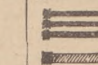
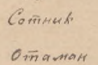
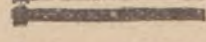
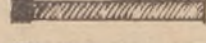

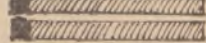

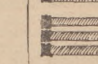
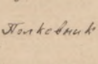
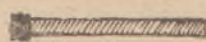

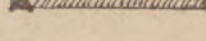

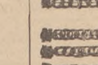
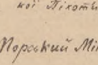

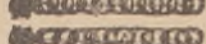

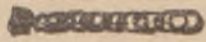
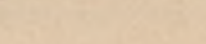

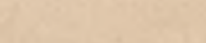
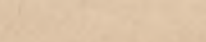

гли. Для старшин з золотого позументу на обидвох рукавах — на долі, відзнаки трохи подібні до тих, що були приняті в Заг. Укр. Армії, при чому хорунжий мав один, поручник два, а сотник 3 тонкі галуни ,отаман (курінний) один, підполковник (помішник к-ру полку) — два і полковник — три широкі галуни. Далі було ще встановлено для команданта дивізії морської піхоти, в склад якої входив би „1. гуцульський полк мор. піхоти“, відзнаки на полковім однострою: два широкі, вишиті, переплетені галуни, а для морського міністра (почесно!) три такі галуни. Холодною зброєю старшин, підстаршин і козаків був багнет. Кортик, як специфічна щоденна зброя старшин і кондукторів укр. держ. фльоти, — старшинам і підстаршинам морської піхоти не був наданий, але часами, з власної вже ініціятиви можно було його у них зауважити.

Однострій 1-го гуцульського полку мор. піхоти можна побачити на світлині в „Літ. Черв. Калини“ ч. 9. 1932. р. стор. 17, на якій морський міністр ст. лейт. фльоти М. І. Білинський є в однострою морського міністра полку, а його старший адютант (автор цих рядків) лейтенант фльоти С. О. Шрамченко — в однострою сотника полку. Між іншим ці обидва однострої були подаровані полком своїм організаторам.

Коли ж мор. міністр ст. лейтенант фл. М. І. Білинський подався до димісії, не бажаючи співпрацювати в соціялістичному — лівому кабінеті міністрів п. Мартоса, то наказом по М. В. ч. 164/89 від 24. IV. 1919. р. він почесно був залічений у спис 1-го гуцульського полку мор. піхоти, а наказом по М. В. від 22. V. 1919. р ч. 31/236. він був призначений начальником дивізії морської піхоти.

1-ий гуцульський полк мор. піхоти по поповненні складу в Бродах одержав новий наказ пересунутись на Тернопіль. В той-же час наказом по М. В. ч. 25/165/90 від 9. V. 1919. р. усунено команданта полку сотника Володимира Гемпеля, а на його місце наказом по М. В. ч. 26/166/91. призначено поручника Петра Сича т. в. об. команданта полку. Полк дійсно мав одержати ще поповнення коло 2000 гуцулів, але через окупацію румунами Покуття і наступ поляків, це не вдалося здійснити.

Маємо наказ по М. В. ч. 29/179/92 з 15. V. 1919. р., в якому малось на увазі зформувати легку гарматню батерію при дивізії морської піхоти, але це теж тоді не вдалося.

1-ий гуцульський полк мор. піхоти одержав наказ з Тернополя виступити на фронт проти большевиків і перше боєве хрещення одержав під Волочиськами, які він разом з Запоріжською Січчю звільнив від большевиків. Далі боєві події полку добре охоплені п. поручником полку Іваном Петренком („Літ. Черв. Калини“ ч. 2. 1934.), лише доповнюю, що призвище того галичанина, якого поколено багнетами під м. Фельштином, було Любич-Могильницький. Це бувший матрос австро-угорської фльоти, який деякий час підлягав авторові цих рядків, як ординарець мор. м-ра і якого за його морський сприт і відповідну інтеліґенцію, допущено до виконання обовязків молодшого адміністративного старшини в полку, маючи на увазі надати йому з часом старшинську ранґу.

Штаб дивізії морської піхоти деякий час перебував у Камянці на Поділлю, а потім вирушив на схід на фронт до своїх частин.

Наказом по морському відомству ч. 274 від 14. VII. 1919. р. оформлено формування 2-го полку морської піхоти в Камянці Под. з призначенням вик. об. команданта 2-го полку мор. піхоти команданта 1-го куріня 1-го гуц. полку мор. піхоти поручника Ілька Сича і полк вирушив на фронт.

Пригадую собі, яке добре враження робила запасово-учебна сотня 2-го полку, коли добре одягнена і вимуштрувана, вона з піснями проходила по Камянці. 29 липня 1919. р. відбувся інспекторський перегляд її морським міністром під камянецьким залізничим двірцем. Був гарний день. Тільки що одержано відомости про успіх наших зеднаних армій проти большевиків. Вже звільнені від ворога були і Проскурів і Жмеринка і Вапнярка. Під команду „струнко!“ морський міністр приняв рапорт команданта 2-го полку, який приїхав з фронту і в супроводі його, автора цих рядків і сотенного команданта обійшов фронт сотні. Потім мор. міністр в короткій промові поздоровив сотню з нашими успіхами на фронті і побажав їй того ж, що сотня зустрінула „славою“. Сотня в той же день вирушила на фронт до місця перебування штабу дивізії мор. піхоти.

1-ий гуцульський полк мор. піх. перебуваючи весь час на фронті, вже мав свої боєві традиції. Взяв він участь, хоч і не самостійно, а в складі 5. збірного полку київської дивізії, в зимовому поході Укр. Армії. Добре згадує про нього ген. Омельянович-Павленко, командуючий Армією, в своїй праці „Зимовий похід“ („За Державність“, збірник 4. стор. 58), тому Укр. Морське Відомство в постаті Гол. В. Морської Управи відновлюючи діяльність у 1920. році укр. морських частин на суходолі, мало на увазі конче відновити „1-й гуцульський полк мор. піхоти“, але не встигло.

У Києві формувалися тоді укр. дніпровська воєнна фльотилля і „фльотський півекіпаж“. Останній виділив з себе курінь морської піхоти і обсадив бронепотяг „Чорноморець“, який діяв на фронті проти большевиків до самого останнього моменту переходу Збруча 21. листопада 1920. р. під Підволочиськами.

Головна В. Морська Управа, залишаючи для 1-го гуцульського полку мор. піхоти його власний однострій, остаточно встановила для решти частин морський однострій, як для старшин, так і для козаків однаковий з Армією, лише з додатком якоря, як на рукавах, так і на погонах золотого для старшин і підстаршин і жовтого для козаків, і старшинських відзнак на комірі зовсім інших згідно з поданою таблицею.

Між іншим старшини куріня морської піхоти, який тимчасом був розташований тоді в Проскурові, одягли було однострій морських старшин фльоти, на що звернув свою увагу Голов-

ний Отаман Військ і Фльоти бл. пам. С. В. Петлюра і в результаті був надісланий до куріня наказ Гол. В. Морської Управи про придержування однострою морської піхоти старшинами куріня — не моряками, бо моряки — старшини фльоти могли носити, як і по інших державах, свій морський однострій і однострій морської піхоти, якщо вони в піхоті служили.

Помилка друку. В моїй статті „День Свята Української Державної Фльоти“ „Літоп. Черв. Калини“ за червень 1933. р. на стор. 14. в законі-опису військового прапору Української Держави вкралася груба помилка підчас друку, а саме замісць слів „золота печатка Св. Володимира“, має бути „золота печатка Св. Володимира з хрестом“. — При цій нагоді треба підкреслити, що в Укр. Морському Відомстві за весь час Укр. Державности 1917—1921 рр. тризуб повсюду був з хрестом, бо крім старо-історичного походження, в цьому була традиція від хреста з прапорів на запоріжських чайках.

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Докінчення).

Ідучи з Петренком на правому крилі 2 сотні — нетерпляче очікуєм виступу першої сотні. Та.. ворожа лава проминула вже балку, а Василенко не давав про себе знати. Нарешті минув і вигідний мент, коли 1 сотня могла вдарити зтилу. Червоні наближалися за нами до лісу, а про першу сотню ні слуху, ні духу. Курсанти були вже в лісі. Під час відступу ми мали ще двох вбитих і кілька ранених. Відпочавши на краю ліса і підпустивши ворожу лаву досить близько — Петренко з другою сотнею кидається в атаку на праве крило ворога. Відразу збите, воно стало в безпорядку відступати, утікаючи ближче до курсантів. Зпантеличені тим курсанти теж почали відступати. Вся ворожа лава поспішно відступила понад лісом і зібравшись на обрії в колону — рушила до Кам'янки. До Василенка побіг другий зв'язок довідатися, що з 1 сотнею.

Через якийсь час прийшла вся перша сотня, що не зробила ні одного пострілу.

Виявилося, що зв'язок, який біг до Василенка з наказом — був по дорозі вбитий випадковою кулею.

Василенко сам бачив весь перебіг бою зі сторони, але був занадто.... дісциплінований, щоби розпочати щось з власної ініціятиви. На цім тлі між ним і Петренком прийшло до „гострої розмови“.

3 сотня, під час контр-наступу відбила у курсантів кулемета і захопила підстріленого в ногу командира. Від нього довідуємся, що курсанти направляються на врангелівський фронт і мають наказ затриматися найдовше на два дні в Кам'янці для ліквідації „банди в Холодному Яру“.

Залишивши стежі — вертаємося до монастиря, де готовився обід.

Години через дві кінна розвідка донесла, що червоні частини, які ми дожидали з другої сторони — наближаються вже до Лубенець.

Деркач передав до Лубенецького отамана Пономаренка, щоби всі озброєні, захопивши з собою родини помітніщих повстанців, — виступили з села до лісу.

Постановлено перепустити червоних через Лубенці без бою і дати їм можливість наблизитися до Мельників і вступити в бій з 2 курінем та мельничанськими сотнями. 3 курінь вирушив на край лісу під Лубенцями. 1-ий курінь і штаб бригади залишилися в монастирі.

Через якийсь час розвідка донесла, що червоні вступили в село і розташувалися там на відпочинок.

Ще через годину-півтори від третього куріня прискакав зв'язок з запискою від Кваші. Большевики палять Лубенці. Пономаренка з його хлопцями не можна стримати — хочуть наступати. Що робити?

Деркач, Грицаєнко, Отаманенко, Петренко і я — сівши на коні — скачемо на край лісу. Над Лубенцями хмари чорного диму. Горіла хата Пономаренка, сотника Вішневецького і ще кільканадцять хат. Разом з отаманом 3 куріня радимося що робити. Деркач настоює на свому, що треба дати ворогові змогу вирушити на Мельники і тоді оточити його.

В цей час під'їхав до нас Чорнота з селянином, що прискакав верхи із Лубенець.

Червоні, запаливши кільканадцять хат і то якраз видатніших повстанців, розстрілявши батька і жінку одного із тих, що були в лісі та пограбувавши трохи село — вирушили в напрямкові моста через Тясмин .Шукали за родинами Пономаренка і Вішневецького. Кілька селян захопили з собою.

Хтось мусів зрадити ворогові все, що діялося в селі та поінформувати його в ситуації. (Значно пізніше, довідалися ми, що то зробив лубенський селянин, що служив кільканадцять років урядником царської поліції. Московський монархіст по переконанням — він ненавидів український національний рух і при першій нагоді „прислужився“ своїм односільчанам).

Довідавшись нарешті, що то таке — Холодний Яр — червоні, очевидно облишили замір ліквідації його наявними силами і хочуть вимкнути за Тясмин.

Деркач посилає верхівця до Мамая, щоби той з 2 курінем і медведівчанами ішов на переріз ворогові до моста, а сам з 3 курінем вирушив услід за червоними. Та вони виграли час. Медведівські стежі зауважили наближення противника, та поки надіспіло підкріплення — колона вже пе-

рейшла через міст. Вив'язалася коротка перестрілка через річку, після якої червоні відійшли за кучугури і пішли дальше по черкаській дорозі. На ніч затрималися в одному із сіл кілометрах у 8—10.

Бригада і села провели ту ніч в поготівлі. Рано до штабу зголосилося двох із пяти селян, що їх червоні захопили були із Лубенець як заложників. Оповідали, що всіх їх ввечері сильно побили в червоному штабі вимагаючи відомостів скільки є озброєних, а головне скільки „петлюрівських салдатів" в Холодному Яру? Потім замкнули пов'язаних до льоху під будинком колишньої кооперативи. Після півночі, як змінилася варта, стійковий червоноармієць відімкнув двері і розговорився з ними. Освідчив, що він сам „хахол" колоніст із над Волги, в червоній армії служить по мобилізації і хоче дезертерувати. По дорозі із Бобринської до Лубенець, умовився в одному селі з селянином, що той прийме його і за поміч в роботі — перетримає поки большевизм завалиться. Він чув як командір говорив, що їх всіх рано розстріляють. Отож він сам постарався, щоби попасти на стійку до льоху. Розв'яже їм руки, віддасть рушницю і втече разом з ними. За те вони мають дати йому взамін військового, відповідний цивільний одяг і вивести на дорогу до того села. До того треба залишити якийсь слід, що навів би червоних на думку, що на льох був зроблений напад і його захопили з собою ті, що напали, бо інакше можуть тяжко потерпіти його батьки.

Для цього колодку по виході всіх замкнули і потім скрутили люфою рушниці. Червоноармейського кашкета, один із побитих селян змочив з середини своєю кровою і кинув на східцях до льоху. В будинкові тому ніхто не мешкав і вони ушестерьох щасливо вибралися із села і добралися до Лубенець. Вдячні тому червоноармійцеві за врятуване життя, селяни прийшли до штабу за дозволом, щоби він залишився у них в Лубенцях.

Отаман дав розпорядження начальникові штаба, щоби той видав бувшому червоноармійцеві двісті тисяч совітських рублів, дав відповідні чужі документи, але із обережности — най він їде собі до села, у якому мав замір залишитися. Не можна бути гварантованим, що червоні не підстроїли нарочито цієї історії, щоби вкинути між нас свого розвідчика. Грицаєнко поїхав верхи до Лубенець і повернувшися освідчив, що хлопець зробив на нього добре враження. Оповів, що частини ці вирушили із Самари на врангелівський фронт. В Бобринській дістали наказ вигрузитися. Вчора мали наступати із Лубенець на Холодний Яр та під час відпочинку, командір зібрав частину і вичитав із аркуша паперу, кого треба спалити, кого арештувати, а потім приспішив з вимаршем до мосту. Говорили, що командір одержав відомості, що в лісі зібралася величезна банда, з якою зачіпатися небезпечно.

Червоноармійця відвезли Лубенчани до бажаного села.

Під вечір з Кам'янки надіспіла звістка, що курсанти погрузилися до ешелону і від'їхали на фронт.

На другий день одержали відомості, що степова повстанча дивізія наближається вже до Чигирина.

Отаманенко і Чорнота з кінною сотнею виїхали назустріч. Перший курінь одержав наказ перейти до Медведівки, куди перейшов штаб бригади.

Після полудня, вся Медведівка заповнилася колонами степовиків.

Штаб отамана Блакитного (правдиве прізвище здається Осауленко, але точно не знаю) примістився у вищій початковій школі.

Постать отамана степовиків, що прибув до школи в супроводі „скромного" штабу на конях — виглядала імпонуюче. Середних літ, кремезний чоловік, з помітною військовою виправою, одягнений в простеньке убрання військового крою, але з „цивільного" темно сірого матеріялу. Мав на собі лише револьвер, далековид і пляншета з мапою.

Познайомившись з штабом — ідемо з Петренком оглядати степовиків, що складалися із кількох об'єднаних повстанчих загонів. Найбільш сподобався нам загін Чорного Ворона: триста чоловік виключно на конях і тачанках з кулеметами. Коні під верхівцями і в тачанках — „змії"! Ситі, вичищені, з позаплітаними в гриви коліровими стяжками. Масти переважно вороної. Козаки майже всі в чорних козацьких шапках і бурках. Від загону повівало махновсько-партизанським духом. Зрештою він і складався переважно із хлопців, що „пройшли школу" Махна, лише будучи свідомими українськими націоналістами — відсіялися від чорних прапорів, що в цей час — хвилево були вже замінені на червоні.

Добрий вигляд мала батерія із трьох кінно-гірських гармат, що пригадала декому із нас наших „алмазовців".

Лише набоїв мала обмаль. Гармат дивізія мала більше, та змушена була позалишувати із за браку набоїв.

Більш-менш добрий бойовий вигляд мав 1-ий полк дивізії, невеликий відділ кулеметів на тачанках, загін Лютого і поодинокі сотні в різних частинах дивізії.

Натомість запасовий полк, що мав у складі до чотирьох тисяч чоловік, — не мав ні одної рушниці. Хто діставав собі рушницю — переходив до дієвих частей. Зброєю заступали ковальської роботи списи, коси прив'язані вздовж держака, дерев'яні штилі — гострі на кінцях дрючка, що ними на Херсонщині подають снопи, були й залізні вила та гостро відточені рискалі. Таке саме узброєння мала половина загону отамана Штиля, деякі сотні 2 полку і останніх піших частин. Із близько 15.000 складу дивізії, таку „домашнього зразку" зброю, — мало що найменш 6.000 чоловік. З півтори тисячі мали рушниці „обрізи" т. зв. зброю придатну лише для бою на близеньку віддаль і то не певну.

Кінноти було мало і за винятком — верхівців Чорного Ворона та невеличкого кінного заго-

ну Кобчика, — кіннота мала вигляд не потішаючий.

Чорноліський полковник Хмара, що своїми трьомастами шабель міг значно підсилити склад кінноти, — приєднатися до дивізії відмовився, хоч під час маршу її до Холодного Яру зв'язувався з нею і допомагав відбиватися від червоних. Мотивував своє становище тим, що приєднання до дивізії лише зв'яже йому руки, а користі від такого зведення до купи повстанчих сил — він не бачить. Зазначив, що приєднається лише в тому разі, коли все обєднання піде на Захід, щоби пробитися через фронт і прилучитися до української армії.

Під вечір в школі відбулася нарада всіх штабів, на якій командування всіма частинами, в тому числі і нашої бриґади, було віддане з руки Блакитного.

Штаб Степової дивізії мав відомості про заломання червоного фронту на Заході і його відворот з під Варшави і Галичини. На вранґелівському фронті справи червоних теж не блискучі. Більше половина червоних частин, що оперувала на Херсонщині проти дивізії — дістала наказ негайно вирушити на фронт .

Під час обговорювання дальшого пляну операцій на нараді виникнула суперечка. В той час як більшість з Блакитним і Деркачем стояли на тому, що приєднавши змобілізовану до 5—6 тисяч Холодноярську бриґаду, група перейде в Черкаський повіт, що був обхоплений під цей час повстанням, а тоді вже буде видно — що ж дальше? — Чорний Ворон, старшина Блакитного — Титкевич і ми удвох з Чорнотою поставили руба питання, щоби дальша і конечна ціль існування нашого об'єднання — була вирішена відразу.

Вся Україна під цей час уявляє із себе безліч дрібненьких „фронтів" повстанців з червоними. Большевики змушені тримати на цих „фронтах" в розпорошеному стані, більше війська як на великих, але завдяки цій розпорошености повстанчих акцій — вони не мають рішаючого впливу на події.

Найбільшою вадою українського повстання є те, що він прив'язаний до рідної „стріхи" і воліє крутитися коло неї аж поки його розстріляють.

Маючи такий солідний кулак повстанчих сил, мусимо поставити собі певну ціль — хоч би з'єднання з українським військом — і вбираючи в себе все свіжі відділи повстанців, без затримки йти до фронту нищучи вороже запілля. Це буде тримати весь час масу в бойовому піднесенні і дядько не буде мати часу нудьгувати за хатою і оглядатися за нею. Відбившися від „стріхи" — в силу положення буде змушений держатися частини. Такий марш дасть змогу поповнення запасів зброї, а одночасно большевики не будуть в стані зконцентрувати проти нас значних сил, що безперечно зроблять, як будемо товктися на місці і виглядати — „що ж дальше?"

За нашу „опозицію" — досталося нам солідно від старших начальників, мовляв, в українців завжди так — „яйця курку хочуть вчити"... Знаємо що робимо! треба роздивитися, розважити, а тоді вже рішати. Нарада закінчилася під „гаслом" — „ранок від вечора мудріший"...

Хоч вересневі ночі були вже досить холодні, частина степовиків ночувала таборами на дворі.

Вночі одержали відомості, що ворожі частини, які йшли услід за Степовою дивізією, перейшли в Чигирині Тясмин і проходять Побережжям, поза кучугурами в напрямку Черкас.

Рано наша розвідка донесла, що вони об'єдналися з частинами, які прибули із Бобринської і діставши вночі ще й підкріплення із Черкас — по всіх ознаках готовляться до наступу на Медведівку.

Бриґада наша поповнилася дієвими сотнями із сіл і мала понад 5.000 складу. Медведівка перетворилася в величезний військовий табор. В походних кухнях, котлах вкопаних в землю, в хатах — готувалася їжа для двадцятитисячного війська. Села щедро доставляли харчів.

Години коло одинадцятої стежі сповістили, що на пісчаних кучугурах за мостом через Тясмин — з'явилися перші ворожі лави. Міст заслонив наш перший курінь. Зав'язалася перестрілка через річку. Тим часом, вся група, скінчивши з обідом — приготовилася до походу. Частина степовиків і наш 2 курінь, переправлялися через Тясмин поромом коло Медведівського монастиря.

Наш курінь посунувся до Онуфріевського монастиря, що стояв на обривах вище мосту. До мосту підтягалися наші частини. Ми з Петренком оглядали з монастиря ворога на другому березі, коли під'їхали до нас Блакитний і Деркач.

Пісчані кучугури вкривалися все свіжими червоними лавами, що повільно зближалися до моста. Десь за кучугурами розляглася густа стрілянина. Очевидно наші, що переправлялися на другий беріг нижче Медведівки — зіткнулися з ворогом.

Червоні лави залягли і не посуваючися більше — відкрили рідку стрілянину в нашу сторону. Левадний уставив на вигідних пунктах кілька кулеметів, які покищо мовчали. Наразі за кучугурами розлігся гарматній стріл і ворожа ґраната розірвалася десь на медведівських городах. Потім друга, третя... Коли хоч одна попаде на забиту кольонами дорогу — наробить паніки... Блакитний послав верхівця по батерію, яка була ще в Медведівці, щоби із двох гармат обстріляла ворога шрапнелями.

Через кілька хвилин, гаркнули „горняшки" і над кучугурами, зовсім низько над ворожими лавами — заклубилися розриви наших шрапнелів. Гарматчики у степовиків — були „не найгірші"...

Після шести шрапнелів, кучугури вкрилися утікаючими лавами червоних.

Левадний пустив в рух три кулемети, щоби лише „підганяти", бо віддаль була завелика. Кучугури скоро опустіли. Ворожа гармата перенесла вогонь на Трушівці, де певно побачила наш другий курінь.

Через міст вихром пронісся загін Чорного Ворона і скоро зник за кучугурами. Хвилин через

десять — відкликнувся здалека тріскотнею кулеметів з тачанок. Через міст рушили наші кольони.

Блакитний опасається, щоби Ворон не загнався десь заглибоко, та ми його заспокоюємо. По пісках далеко не поженеться — коней пожаліє...

На підмогу Воронові поскакали Чорнота, Кобчик і кіннота Блакитного.

Довга валка повстанчих частин, з розпущеними прапорами, потягнулася через кучугури на Побережжя.

Кілометрів через три — догнали Чорного Ворона. Загін захопив ворожу гармату перебивши в ній з кулемета коней, коли вона, загрузаючи в пісок — утікала з піхотою. Хтось із обслуги вихопив з гармати замок і верхи утік. Гармата без замка ні до чого не надавалася, та в зарядному ящику було з десяток набоїв. Це справило велику радість начальникові наших гармат, що догнавши нас на коні — „бідкався" над витратою шести шрапнелів.

Кілометрів через десять, червоні зробили спробу затримати наш рух, та налякані поважним виглядом наших лав — відступили дальше.

Ідучи в слід за наляканими червоними частинами, ми мали всі шанси заняти Черкаси. Однак Блакитний і Деркач, на короткій нараді підчас руху, постановили Черкаси обминути і йти на зеднання з Голим. Переночували в селі Руська Поляна та в поблизьких хуторах і селах На другий день вирушили на Мошни. По донесенням нашої розвідки звечора, в селах, що були нам подорозі — були незначні частини „Внус", які провадили боротьбу з черкаськими повстанцями. Та ранком ми вже їх не зустріли. Повтікали вночі до Черкас і Бобринської.

В Мошнах штаб примістився в домі діякона чи дяка, головну вулицю величезного села заняла Холодноярська бриґада та 1-й полк Степової дивізії. Останні розмістилися в околицях.

Негайно звязалися зі штабом Голого, який був під цей недалеко від Мошен. До нашого штабу почали зявлятися делеґації з різних сіл, що були обхоплені повстанчим рухом. Розмовляючи з селянами-повстанцями, бачу, що вони дивляться на нас як на силу, що обєднає їх і поведе на боротьбу з москалями-большевиками.

Один із „делеґатів", сивуватий вже селянин, по виході із штабу „закоханим" поглядом глянув на жовто-блакитний прапор, що був прикріплений коло воріт, на наші гармати, що стояли на вулиці поблизу штабу, і зірвавши з голови шапку — вдарив нею до землі: „Дайош Києв!" — крикнув він захопленим голосом, який багато говорив для того — хто „вмів чути"....

На другий день прибув Голий з кількомастами своїх повстанців. Його відділи, які він привів на зеднання, до Мошен не війшли, а розмістилися в недалеких селах. Повстанчі сили, якими він розпоряджав, налічували около 6.000 чоловіка. Примітивно озброєних було більше третини.

Очікуючи приїзду Голого, я уявляв його собі як солідного „дядька-отамана" і трохи розчарувався, коли побачив, верхи на коні, молоденького хлопця, в однострою студента київського університету. Лише замісць поломаної „студентки", мав на голові кудлату козацьку папаху, а поверх чорного пальта з „петлицями" і блискучими ґудзиками — красувався цілий „арсенал" зброї. Смішно виглядали в стременах його ноги у черевиках і штанах „на випустку". Та при ближчому обзнайомленні, те некорисне враження змінилося. Голий — був здібний, енерґійний ватажок, мав „добру голову" і вмів захоплювати масу. Великим мінусом для нього був брак військового знання і практики, але мав старшин-помішників, яких порад слухав.

Голий освідчив нам, що він звечора послав звязки до кількох ватажків, які йому не підлягають, щоби вони вели свої відділи на зеднання.

Після обіду до Мошен увійшов повстанчий відділ, який налічував 1.800 чоловіка. Привів його галичанин, бувший старшина австрійської армії, прізвища якого на жаль не памятаю. Він же був його організатором і отаманом.

Удвох з Чорнотою, верхи, зустрічаємо цей відділ підчас руху. Вигляд його був такий оригінальний, що навіть похмурий Андрій — посміхнувся.

Перш за все сам отаман, що їхав верхи попереді... Від голови до стіп був вбраний в австрійський однострій з австрійськими хрестами і медалями на грудях. Було дивно, як він те все зберіг. Замісць шаблі — австрійський баґнет. В руках мав солідний кийок, яким вимахував як булавою.

Відділ йшов досить стройно, з старшинами і підстаршинами на приписових місцях. Був „посортований" в сотнях і чотах: окремо босі — окремо взуті, окремо в білих селянських штанах — окремо в „крамних", окремо в соломяних капелюхах, в кашкетах, в баранячих шапках; одна чота з рушницями, друга з косами, третя знову з рушницями, слідуюча з штилями і т. д.

По прибутті на місце, отаман „австрієць" відважив кілька „бучків" якомусь парубкові повстанцеві за невиконання якогось наказу. Придивляюся до цієї, так незвиклої в повстанчих частинах „екзекуції". Товариші караного „доброзичливо" жартували на його адресу і очевидно признавали за своїм отаманом рацію і право на таку кару.

До вечора в район нашого розположення прибуло ще декілька менших повстанчих відділів.

На другий день, в домі діякона, зібралася нарада всіх отаманів і старшин, котрих вони лічили потрібними взяти з собою. Від Холодноярської бриґади були: Деркач, Петренко, Мамай, Кваша, Грицаенко. Отаманенко, Чорнота і я.

Перш за все, на нараді занялися підраховуванням наших сил. Виявилося, що кількість повстанців, обєднаних у відділах, які зконцентрувалися в околицях Мошен, досягла поважної цифри у 30.000 чоловіка, але всі місцеві отамани запевняли, що можуть свої відділи ще збільшити. Всі отамани окремих загонів охоче згодилися підпорядкуватися штабові нашої ґрупи. Само собою повставало питання: для чогож ми зібралися і що маємо робити дальше?

Про те, що червоний фронт на заході заломався, а поляки і українська армія провадять

успішний наступ на цілому фронті — ми мали вже цілком певні відомості. Вже підчас наради, прибув із Черкас наш холодноярський старшина-розвідчик і привіз добре перевірені відомості, що червоні стягають за Канів частини для оборони Києва від повстанців. Всі червоні частини, що були на Черкащині, дістали наказ негайно вирушити туди. Частини, які зконцентрувалися були в Черкасах — поспішно вирушили вверх по Дніпру. В Черкасах залишилася лише мінімальна кількість потрібна для оборони міста. Всі комуністи, комсомольці і охотники з посеред позапартійних жидів — дістали зброю і зосереджені в казармах та установах. Військове та залізниче майно вивозиться на лівий беріг Дніпра. Установи всі спакувалися і приготовилися до евакуації.

Старшина той розмовляв з червоноармійцями різних частин. Настрій в частинах пригнічений, подекуди — просто панічний. Кружляють серед червоноармійців чутки, що на польський фронт прибула величезна французька армія з ґазами і „лучами смерти", з якою тоді червоній армії боротися, що в Москві повстали проти большевиків робітники всіх заводів і фабрик, що в Одесі — анґлійський десант, по всій Україні повстання і т. д. Один із червоноармійців (наш розвідчик теж видавав себе за червоноармійця) по секрету шепнув йому „новинку", що Ленін і Троцький, захопивши досить золота — драпнули вже аеропляном за кордон.

В частинах шириться дезертирство, хоч виданий наказ розстрілювати пійманих дезертирів на місці.

Чорний Ворон подає смілий плян: захопити Черкаси, підірвати мости, знищити частину залізниці, і йти форсованим маршем на Київ, збільшуючи по дорозі число повстанців. Настрій в повстанчих відділах запальний. Пригнічено-панічно настроєні червоні частини, яких зрештою не так багато може ворог стягнути, — дороги нам не загородять, тим більш, що позад себе — теж будуть мати повстанців. Большевики самі підказують нам, що робити: вони бояться захоплення повстанцями Києва.

А колиб самого Києва і не вдалося заняти — то знищивши ґрунтовно залізницю на відтинку Київ—Козятин — рушимо назустріч до фронту.

Проти цього пляну запротестувало багато голосів, не вірючи у його здійснимість.

Тоді Чорнота запропонував, щоби не гаючи часу рушати просто до фронту, нищучи вороже запілля і вбираючи в себе повстанців по дорозі.

Один з помішників Блакитного забрав голос і освідчив, що степовики й так нарікають, що далеко завели їх і на марш до фронту „навряд чи погодяться"...

Серед Холодноярців теж було чимало таких, що не мали охоти відходити далеко від хат. Та я знав, що вразі рішення іти до фронту — ніхто із них не посмівби сказати, що він не хоче. Слово отамана — для них було законом.

Дрібніші місцеві отамани, з серіозними обличчями, слухали і поглядали на Блакитного, Деркача, Голого... Чекали, що скажуть головні ватажки. Голий порадившись зі своїми сусідами, сказав, що він і підвладні йому отамани цілком одобрюють плян іти на зєднання з Українською Армією, щоби підсилити її, але... він переконаний, що його повстанці дальше Черкаського повіту не підуть.

Отаман-галичанин зірвався і весь почервонівши — вдарив кулаком до стола. — Як то не підуть?! Що то є — не підуть?! України хоче — а з повіту не піде?! Що то його обходить куди йдеться?! Прецінь то є військо! Як я кажу, щоби йшов — то мусить іти — бо шляк го трафить!

Більшість присутніх зареаґувала на цей вибух „австрійця" посмішками і маханням рукою.

Та становище цього ватажка повстанців, відповідно уняте не було таким смішним і абсурдним як видавалося... Селянин брав рушницю чи косу і йшов боротися. Він хотів бути... військом. І коли в нього впоювалося віру в справу, коли він вірив в „зорю" свого ватажка, коли ватажок не „мітинґував" і не питався його, чого він хоче, а чого не хоче — лише авторитетно і певно відрубував накази — повстанець йшов за ним всюди і був ідеальним вояком.

Сидючи на тій нараді задумуюся над тим, що цими самими шляхами, з такимиж приблизно силами, розпочав свій тріюмфальний похід Хмельницький. Він напевно не питав своїх повстанців, чи вони хочуть іти на захід — чи хочуть вертатися до своїх сіл...

Нарада закінчилася постановою, що наше обєднання всіх повстанчих відділів залишається на місці, в вигідній для оборони лісистій місцевості, і тут буде дожидати наближення фронту до Дніпра. Наш „провід" „переконав" нас, що цим ми зробимо велике діло, бо коли червоні докотяться до Дніпра, ми відріжемо їх від переправ у Черкасах і змусимо відступати на Кремінчук і Київ. Поки що будемо провадити операції на Черкащині... і чекати поки.... „гора прийде до Магомета"...

Другого дня, до Деркача, який йшов головною вулицею Мошен, підійшов молодий повстанець і кинув йому під ноги німецьку ручну ґранату системи, яка вибухає від вдару. Отаман був тяжко ранений відламками в живіт коло пахви. Той, що кинув бомбу, теж був ранений. При допиті його виявилося, що це черкаський комсомолець — тайний аґент Чека, який дістав наказ піти в розположення повстанців і за всяку ціну — вбити отамана Холодного Яру. Команду переняв от. Петренко.

В наступні дні робимо декілька недалеких маршів, шукаючи ворога. Та червоні уникали найменшої сутички. Вся місцевість була в наших руках. Це вносило в лави повстанців переконання, що з большевиками вже скінчено. Войовничий запал в масі падав. Створювалися демобілізаційні настрої: як нема з ким битися — треба йти до дому. Там робота чекає...

До Степової дивізії прийшли звязки з Херсонщини, які принесли степовикам звістку, що червоні палять і грабують села, з яких вийшла повстанча дивізія. Під натиском маси, командування дивізії постановило вести її спішно назад

на Херсонщину, щоби рятувати хати. Обєднання роспадалося не зробивши нічого. Наш штаб постановив повернути Холодноярську бриґаду до Холодного Яру, бо тримати її дальше на Черкащині не було вже сенсу. Знищивши по дорозі відтинок залізниці — вертаємося в свої околиці.

КІНЕЦЬ.

Від автора: Докладніше освітлення важніших подій як рівнож освітлення дальших, менш важливих подій, в „Літописі Чер. Калини“ з браку місця неможливе. Зроблю це при виданні споминів про Холодний Яр окремою книжкою, що з найближчому часі появиться.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

Мудрий Василь. Проскурівський погром (Уривок зі споминів). Календар Просвіти на 1926 р. Львів 1925. 8° в., ст. 113—124.

Лютий 1919.

Муравель. Посвята полковникові Отмарштейнові. Діяльоґ. „Укр. Сурмач“. Каліш — Щипіорно 1922, ч. 5, ст. 5.

Мурський В. Знад Горині й Случа (З подорожних вражінь). „Син України“. Варшава 1920. 4°, ч. 12, ст. 2—3; ч. 14, ст. 5.

1920. Ставлення населення до укр. війська.

М—т П. Українська військова делеґація у Вранґля (10. IX. 1920). (На підставі автентичних документів). „Літопис Ч. К.“ Львів 1933. 4°, ч. 7/8, ст. 5—7.

Мурський Володимир. На світло денне. „Воля“. Відень 1919, т. 3, ч. I, ст. 10—12.

Про відносини в Українській Армії.

Муштровий Статут для легкої пушкової й гавбічної артилерії. Частина I. Навчання при гарматі. (Камянець под. 1919). 8°, ст. IV + 55 + 3. Ціна 15 грив. Видання Відділу Навчання Війська Головного Управління Ґенерального Штабу.

Додано на трьох останніх сторінках укр.-москов. словничок термінів.

Муштровий Статут для піхоти. (Камянець под. 1919). 16°, ст. 199+9+2. Видання Відділу Навчання ГУҐШ.

М-х-т. На марґінесі сонішного спомину. Укр. Слово, Львів 1920, чч. 218, 219, 220.

В третю річницю зїзду народів у Київі.

М. Ч. Десять днів у Київі в січні 1919 р. Спомин з Трудового Конґресу. „Літопис Ч. К.“ Львів 1931. 4°, ч. 5, ст. 5—8; ч. 6, ст. 3—6.

Є про Січових Стрільців.

„Н“. Ґенерал-хорунжий Марко Безручко. „Нове Життя“. Александрово 1921, ч. 39, ст. 8—9.

Біоґрафія і характеристика.

Н. Крайова або територіяльна система поповнення. „Військово-науковий Вістник“. Київ 1918. 4°, кн. I.

В справі державної оборони України — принципи будови Української Армії.

Н. Чотовий 2. сотні 50 кур. Клечковський Іван. „Нове Життя“. Александрово 1921, ч. 39, ст. 87—88.

VI. стріл. дивізії. Овруччина 1920. XI. 12.

Н. Ще про „Болбочанівщину“. „Воля України“. Відень 1921. 8°, ч. 3/5, ст. 128—129.

З приводу присвяченого Болбочанові ч. 46 за 1921 р. „Укр. Слова“.

На вічну память героям. (Ілюстр. Збірник) Львів дня 19. червня 1921. 8°, ст. 20.

Перші могили, Ост. Коберського; Святі гроби, Р. Купчинського; Побоєвище, Л. Лепкого; На могилах героїв, Ост. Луцького; Ясній і невянучій памяти моїх учеників, М. Галущинського; Княжі могили в Галичині, Ів. Крипякевича; Федько Черник, Яр. Воввідка, Альфред Шаманек, Л. Лепкого; Свято перенесення поляглих героїв, М. Г.; Тим, що остались на степах України, Л. Лепкого: вірші Щурата і ин., портр. Вітовського і вигляд його гробівця.

Над могилою героїв. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 23—25.

Над могилою поручника У. Г. А. Василя Кузьмина (у річницю смерти). „Укр. Прапор“. Відень 1925. ч. 2.

Некрольоґ.

Над свіжою могилою. „Укр. Прапор“. Відень 1924. ч. 16.

Некрольоґ ґенерала У. Г. А. Арнольда Вольфа.

На жертвеннику України. „Нар. Вістник“. Луцьк 1927, ч. 30, ст. 1—2.

Про С. Петлюру.

Назарук Осип, др. чл. Стріл. Ради. Військо й політика. Кремінець друк. В. Цвіка. 1919. 32°, ст. 16 Українські Просвітні Листки. Видано коштом і заходом Коша Січ. Стрільців. Ціна 1 карб. (Друковано 10 тис. прим.).

Назарук О. Вічуючі діти. „Укр. Прапор“. Відень.

Назарук Осип. Галицька делеґація в Ризі. Спомини учасника. Львів 1930. 16°, ст. 170.

З текстом двох протестів Галицької делеґації.

Назарук Осип др. З крівавого шляху Українських Січових Стрільців. Ілюстрована збірка оповідань і описів. Львів 1916. 8°, ст. 79. Вид. Т-ва Просвіта, ч. 379.

Назарук Осип др. Над Золотою Липою в таборах Українських Січових Стрільців. Відень 1917, м. 8°, ст. 104. Накл. Укр. Боєвої Управи, ч. 2.

Рецензія у „Шляхах“, Львів 1916, ст. 607. Ф. Федорцева.

Назарук Осип др. Над Золотою Липою. В таборах У. С. С. Львів м. 8°, ст. 105. Наклад другий.

Рец.: Петлюра С. в „Книгарі“, Київ 1918, ч. 12/13, ст. 694 і Федорців Ф. у „Шляхах“, Львів 1916, ч. 17/18, ст. 607.

Назарук Осип др. Над Стрипою. „Вістник Союза Визв. України“. Відень 1917, ч. 3 (133), ст. 42—44; ч. 5 (135), ст. 72—73; ч. 6 (136), ст. 87—88.

УСС. 1916. З Нижньова до Монастириськ, Бучача, Зарваниці і до боєвої лінії.

Назарук О. др. Про значіння У. С. С. Календар Просвіти на 1916 р. Львів 1915, в. 8°.

Назарук Осип др. Пролита кров. Спомин в перший день листопада „Січ" Шікаґо 1926, ч. 21, ст. 1—2.

С. С. Третя стаття перед шостим Січовим Зїздом, котрий відбудеться в Детройті.

Назарук Осип др. чл. Стріл. Ради. Про політичні партії. Кремянець 1919. 32°, ст. 16. Друк. В. Цвіка. Укр. Просвітні Листки. Вид. Кіш Січових Стрільців.

Назарук Осип др. Про українські повстання. Соколовський і сусідні ґрупи. Камянець под. 1919, 16°, ст. 16. Вид. Бібліотека „Стрільця".

Назарук Осип др. Рік на Великій Україні. Спомини з української революції. Відень 1920. 8°, ст. 344. Вид. „Укр. Прапору".

Повстання проти гетьмана, Січові Стрільці і ин. події в часі XI. 1918 — XI. 1919.

Рец.: Вітренко В. „Соц. Думка". Львів 1921, ч. 4, ст. 7—8.

Назарук Осип др. Слідами У. С. С. по шпиталях. „Червона Калина", збірник. Львів 1918, 8°, ст. 37—42.

Назарук О. др. Слідами У. С. С. по шпиталях. „Дніпро" Трентон (Америка) 1922. ч. 25.

Назарук Осип др. Слідами Українських Січових Стрільців. Львів 1916, в 8°, ст. 156. Вид. „Союза Визв. України".

Враження з 1914 і 1915 рр. Рец.: Петлюра С. в „Книгарі", Київ 1918, ч. 9, ст. 498 — 504; Федорців Ф. у „Шляхах" Львів 1916, ст. 391—392; „Діло" Львів 1916, ч. 109; Лев Ганкевич: На маргінесі книжки др. О. Назарука — Слідами У. С. С. у „Шляхах", Львів 1916, ст. 479.

Назарук Осип. др. Слово до українського черепа. Приятель укр. жовніра, кал. на 1922 р. Львів 1923. 8°, ст. 155—156; Календар Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922., ст. 151 — 152.

Про описи воєнних подій.

Назарук Ос. др. Спомини Гінденбурґа. „Воля". Відень 1920, т. 2, ч. 7/8, ст. 322—325; т. I, ст. 27—30; ч. 4, ст. 146—150; ч. 6, ст. 226—229; ч. 10/11, ст. 408—412; т. 4, ч. 7/8, ст. 398—402; ч. 10, ст. 513—526.

Назарук О. др. Спомини. Рік моеї праці на Великій Україні. „Стрілець". Камянець под. 1919, ч. 95.

Не закінчені.

Назарук Осип др. (і Кревецький Іван). Як писати мемуари. Пояснення і практичні вказівки. Відень 1921, м. 8°. Вид. Уряду Преси і Пропаґанди Зах. УНР, ст. 34.

Вказівки, як писати воєнні спомини. В післясловї подано показчик видрукованої укр. мемуар. літератури.

Назарук Осип др. Формальні проблєми української державности (герб, монетна одиниця, військовий однострій і стяги). Київ.

Наказ 83. піхотного Самурського полку. „Розсвіт". Раштат 1917, ч. 72, ст. I.

Наказ Всеукраїнському Військовому Зїзду од. 4—11 червня 1917. Київ 1917. Друкарня У. Ц. Р. Метелик.

Наказ Голови Ради Народніх Комісарів України і члена Реввоєнради Південно-західнього фронту тов. Раковського. 12 вересня 1920 р. „Слово" Камянець под. 1920, ч. 20: По той бік фронту.

Передрук з „Комуніста" т. р., ч. 175.

Наказ Головної Управи Війська Української Народньої Республики. Ч. 49. „Укр. Стрілець" Київ 1920, ч. 2, ст. 23 — 26.

28. квітня 1920, про підвищення в ранґи.

Наказ Головної Команди Війська У. Н. Р. 23. VIII. 20, ч. 71 а. „Син України". Варшава 1920, ч. 5, ст. 2.

Наказ делеґатам від 26-го пішого запасного полку на Всеукраїнський Військовий зїзд у Київі 4-9 червня с. р. (1917). „Вістник Союза Визв. України" Відень 1917, ч. 31 (161), ст. 491—492.

Наказ Української Військової Місії в Речипосполитій Польській 24 серп. 1920 р. ч. 52. „Син України" Варшава 1920, ч. 6, ст. 1.

Наконечний Т. замісць вінка на далеку могилу героя. „Укр. Голос". Перемишль 1921, ч. 27, ст. 1—2.

О. Теодор Чайківський, курат VI. бриґ. УГА.

Намор. Як ми вертали. (Спомин з недавнього минулого). „Праця". Прудентополіс (Бразилія). 1921, ч. 26.

Штаб пятої польської дивізії і стрільці Гал. бриґади на Немирівщині. 1920.

На памятник помершим. „Гром. Думка". Вецляр 1917, ч. 42, ст. 1. У вецлярськім таборі, іл.: один з проектів памятника.

На півдні. „Гром. Думка". Вецляр 1918, ч. 12, ст.: 2.

Враження від подій на Україні. Передрук з „Дѣло Народа" від 12. 1. 1918.

ВІД ВИДАВНИЦТВА.

П. Т. Членам, що постійно отримують всі видання „Червоної Калини", вислано Календар-Альманах на 1935 р. Прохаємо прислати належитість за нього в сумі зол. 1.25. — першою почтою.

П. Т. Членів, що не отримують книжок і не дістали також Календаря, а бажають його мати, прохаємо спішити з замовленням тому, що наклад Календаря невеликий. Ціна для членів разом з пересилкою зол. 1.25, для нечленів зол. 2.25.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

З попереднім числом „Літопису" (ч. 10, за жовтень ц. р.) вислано всім передплатникам почтові складанки ПКО на висилку біжучої передплати за IV. чвертьріччя 1934 р. Тому, що ще не всі передплатники вирівнали цю передплату, прохаємо зробити це негайно. Передплатників, що залягають з передплатою за довший час, прохаємо вирівняти всі залеглости обовязково впродовж місяця листопада.

Листопад -- місяць українських інвалідів!

Святкуємо нові роковини Листопадових Днів. І знова з непереможною силою виринають у нашій уяві незабутні хвилини Великого Минулого, переходять перед очима нашої душі безконечні ряди сірих героїв, — а зокрема інваліди нашої геройської Армії, ці, що в жертві для нас зложили свою кров, своє здоровля, — а тепер жадають від нас лише жертви на хліб і на ліки.

Хоч ні! Українські інваліди не можуть просити жертви!

ЗА ЖЕРТВУ КРОВИ НЕМА РІВНОВАРТНОЇ ЖЕРТВИ, Українським Інвалідам НЕ МИЛОСТИНЯ НАЛЕЖИТЬСЯ!

Ми без прохання мусимо дати їм усе, що потрібне до життя і лікування ран. Це не буде ніяка жертва з нашого боку, а тільки сповнення обовязку.

Зробімо це негайно! Не допускаймо до того, щоби герої наших визвольних змагань, кінчаючі в нужді своє життя, замикали очі на сон вічний з жалем і огірченням.

Небагато вже є інвалідів Української Армії на Галицькій Землі: **дві тисячі зареєстрованих в УКТОДІ, — а з них 500 важко окалічених.**

Ні один з них не одержує державної ренти. Обовязок забезпечення інвалідів УГА лишається надалі обовязком Української Нації.

Нажаль жертви на інвалідів значно обнизилися, а УКТОДІ було приневолене в біжучому році тричі обкроювати вже і так дуже скромні інвалідські пенсії.

Рента наших інвалідів десятикратно нижча від державної ренти. Вже нижче вона впасти не може.

100.000 ЗОЛОТИХ РІЧНО НА ЦІЛІ УКТОДІ ДОБУТИ МУСИМО!

Двомісячні видатки УКТОДІ покриває річний чинш з Дому Українських Інвалідів, який закуплено за гроші заокеанських братів. Рештуючу квоту мусить зложити Українське Громадянство шляхом добрезільних жертв і членських вкладок. Нехай від тепер не буде ні одного Українця, ні одної Українки, що не булиб членом УКТОДІ, або не зложилиби жертви відповідно до своєї спроможности.

ЛИСТОПАД — МІСЯЦЬ УКРАЇНСЬКИХ ІНВАЛІДІВ!

ЖЕРТВУЙТЕ ВСІ, НАСКІЛЬКИ ВАС СТАТИ!

Для нашої будучности не є байдуже, чи громадянство сплатить інвалідам затягнений моральний довг, чи покине їх безпомічних власному горю.

Дохід з листопадових свят присилайте на інвалідів!

НЕХАЙ НАДІЯ НА ВАС НЕ ЗАВЕДЕ ОЧІКУВАНЬ ІНВАЛІДІВ!

Українське Товариство Допомоги Інвалідам
Львів, вул. Потоцького 48.

Річна членська вкладка 6 зол., або 50 гр. місячно. Для селян і робітників знижена до половини!

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VI. річник / Число 11. / Листопад 1934.

ЗМІСТ:

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Вже вийшов

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ" НА 1935 РІК

ЗМІСТ:

* * * Українське військо і його традиція. Др. Іван Іванець: Пресова кватира УСС. Микола Лещій: Перші кроки. Олена Степанів: З воєнних усмішок. Лука Ґраничка: Стрілецька двацятка. О. Думін: Стрілецький суд. Дмитро Паліїв: Жмут споминів. Др. Никофор Гірняк: Кіш У. С. С. Денис Ликіянович: Не попав у реєстр. Осин Залеський: Картини з війни. Др. Володимир Макарушка: Фраґменти з Чортківської офензиви. В. Левицький: Два фраґменти. Др. Іван Іванець: Під Чудновом. Степан Лисак: Під Монастирисками. Віталій Юрченко: Пізнав. Юра Шкрумеляк: Передвісники хоружного Марчука. Франц Коковський: Лемківські републики. Микола Матіїв-Мельник: Тамара. Микола Кочегяр: Третій військовий зїзд у Київі. А. Марущенко-Богданівський, підполковник: Українізація частин в російській армії. Сотник Р. Ф.: З останніх боїв. Р. С. Осінь 1918 на Харківщині. Степан Фещук: З воєнних переживань. Т. Лисівський: Зі споминів курсанта.

Нова мистецька обгортка кисти арт. Р. Чорнія.

Богатий зміст!

Цікаві ілюстрації!

Ціна 2 зол., з пересилкою 2·25.

Дістати можна Істор. Кал. Альм. „Червоної Калини" по всіх українських книгарнях в краю і за границею або у ВИДАВНИЦТВІ „ЧЕРВОНА КАЛИНА", ЛЬВІВ, Зіморовича 20. — Почт. скр. ч. 43.

Спішіть з замовленням!